

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง "โอเคเนชั่นบล็อกในฐานะวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง" ได้ประมวลแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบในการศึกษา ดังนี้

1. ทฤษฎีการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (Computer- Mediated Communication)
2. แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะในไซเบอร์สเปซ (Public Sphere in Cyberspace)
3. แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง (citizenship)
4. แนวคิดเรื่องสิทธิการสื่อสารของพลเมือง (Communication Right)
5. แนวคิดเกี่ยวกับบล็อก(Blog)
6. แนวคิดเกี่ยวกับวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง(Citizen Journalism)และประสบการณ์ในต่างประเทศ
7. แนวคิดเรื่องชุมชนออนไลน์ (On-line Community)
8. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Democratic-Participant Media Theory)
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (Computer- Mediated Communication)

การสื่อสารที่เกิดขึ้นในยุคสังคมสารสนเทศ คือ การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ที่มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) ที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการโต้ตอบซึ่งกันและกัน โดยที่ผู้รับสารเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารได้ ซึ่งคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่เข้ามามีบทบาทต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง

Joseph B. Walther (1992, อ้างถึงในกิตติ กันภัย, 2543) ได้ให้ความหมายของการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ว่า เป็นการประชุมโดยอาศัยคอมพิวเตอร์ (Computer Conferencing) และการใช้จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) ซึ่งเกิดขึ้นและดำเนินไปในเวลาเดียวกัน (synchronous) หรือ ต่างเวลากัน (asynchronous) โดยที่ผู้ส่งสารใส่รหัส (Encode) ลงไปในเนื้อหาสาร (Text Message) ซึ่งจะถูกถ่ายทอด (replayed) จากคอมพิวเตอร์ของผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร

ในการสื่อสารผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์นั้น อินเทอร์เน็ตนับเป็นช่องทาง(Chanel) ที่มีศักยภาพในการสื่อสาร โดยเฉพาะความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ ที่เป็น "สื่อผสม" (Hybrid Medium) ซึ่งรวมเอาคุณสมบัติในการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารมวลชนเข้าไว้ด้วยกัน (เพ็ญทิพย์ จิรพัฒน์, 2539 อ้างถึงใน เพ็ญพรรณ รัชชิตกุล,

2544) ซึ่งสอดคล้องกับที่ Hoffman (1995) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง "Commercial Scenarios for the Web: Opportunities and Challenges" ว่าโดยธรรมชาติของอินเทอร์เน็ตนั้นเป็นสื่อที่มีลักษณะหลาย โฉมหน้า (Multifaceted) เนื่องจากมีการผสมผสานระหว่างการเป็นช่องทางสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal) และ การสื่อสารมวลชน (Mass communication)

Livingston (1999 cited in McQuial, 2000:119-20 อ้างถึงใน พิมลพรรณ ไชยนันท์, 2548) ระบุว่า อินเทอร์เน็ตคือ การผสมผสานระหว่างปฏิสัมพันธ์เด่นๆของสื่อที่ถูกสร้างขึ้น ทำให้การ สื่อสารมวลชนมีพิสัยที่ไม่จำกัดทางเนื้อหา สามารถเข้าถึงผู้รับสารและสอดคล้องกับการสื่อสารโลก จึง เห็นว่าอินเทอร์เน็ตเป็นภาคขยายของสื่อเดิมมากกว่าเป็นสื่อทดแทน โดยการใช้ประโยชน์จาก New Media มีหลายรูปแบบ (4 main categories of new media) ได้แก่

1. สื่อเพื่อการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal communication media) หมายถึง โทรศัพท (เคลื่อนที่) และอีเมล (เบื้องต้นใช้สำหรับทำงานต่อมาใช้กับเรื่องส่วนตัวด้วย) โดยทั่วไปแล้วเนื้อหาจะมีความเป็นส่วนตัวและมีกลุ่มเฉพาะ (Perishable) และการวางพื้นฐาน ความสัมพันธ์และเสริมสัมพันธ์ ที่สำคัญอาจมากกว่า การโน้มน้าวด้วยสารสนเทศเพียงอย่างเดียว
2. สื่อเพื่อปฏิสัมพันธ์เพื่อความเพลิดเพลิน (Interactive Play Media) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ เกมส คอมพิวเตอร์ผนวกกับอุปกรณ์ Virtual Reality ที่เสนอทางเลือกผ่านเทคโนโลยีอย่างสื่อเดิมไม่ สามารถให้ได้ และมีบทบาทสำคัญต่อผู้ใช้ในมุมมองของความพึงพอใจในการใช้งาน (Uses gratification)
3. สื่อเพื่อการค้นหาข้อมูล (Information Search Media) เวิลด์ ไวด์ เว็บ (www) เป็นตัวอย่างที่ ชัดเจน เพราะมีบริการเปรียบเสมือนเป็นห้องสมุดหรือแหล่งของข้อมูลที่มีขนาดไม่จำกัด มีความ จริ ง ณ เวลานั้น และสามารถเข้าถึงได้ง่าย
4. สื่อเพื่อการมีส่วนร่วม (Collective Participatory Media) การใช้อินเทอร์เน็ตสามารถแบ่งข้อมูล และใช้ร่วมกันได้ แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิด ประสบการณ์และพัฒนาความสัมพันธ์แบบ Active มีนิสัยทั้งจากการเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ไปจนถึงเรื่องความพึงพอใจและอารมณ์

Sara Bentivegng (2002 อ้างถึงใน มณฑกานต์ ตปนียางกูร, 2545) ระบุว่า อินเทอร์เน็ต มี ลักษณะของการสื่อสารทั้งในแนวราบ และแนวตั้ง (Co-Presence of vertical and horizontal communication) เกิดความสัมพันธ์ใหม่ที่เชื่อมระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ซึ่งการสื่อสารในแนวตั้งคือ การสื่อสารด้วยสื่อรูปแบบเดิมซึ่งเกิดเมื่อผู้ส่งสารไปยังผู้รับ ซึ่งเกิดขึ้นในทิศทางจากบนลงล่าง (Top-Down) ขณะที่อินเทอร์เน็ตสามารถก่อให้เกิดกระบวนการสื่อสารในแนวราบ และการสื่อสารจากล่างสู่บน ได้ (Bottom-up)

Croteau และ Hoynes (1997 อ้างถึงใน พิมลพรรณ ไชยพันธ์, อ้างแล้ว) ได้จำแนกความแตกต่างระหว่างสื่ออินเทอร์เน็ตกับสื่อมวลชนอื่นๆ ตามลักษณะของการสื่อสารโดยละเอียด คือ สื่อมวลชนแบบเก่าเป็นการสื่อสารทางเดียว (One-way communication) สื่อจากผู้ส่งที่รู้ว่าผู้รับเป็นใคร ไปสู่ผู้รับที่มีจำนวนมากและไม่ทราบชื่อ นอกจากนี้สื่อมวลชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการตอบกลับ (feedback) โดยตรงจากผู้รับ คือไม่มีการปฏิสัมพันธ์กัน ในขณะที่สื่ออินเทอร์เน็ตมีความแตกต่าง ดังนี้

1. สื่ออินเทอร์เน็ตมีการสื่อสารหลากหลายรูปแบบ ทั้งการสื่อสารในระดับปัจเจกบุคคล และการสื่อสารมวลชน
2. แนวคิดที่ว่า ผู้รับสารรู้ชื่อผู้ส่งในขณะที่ผู้ส่งไม่รู้ชื่อผู้รับสารนั้นเปลี่ยนไป
3. อินเทอร์เน็ตได้เปลี่ยนการสื่อสารจากผู้ส่งสารเพียงหนึ่งส่งไปสู่ผู้รับสารจำนวนมาก (One-to-many) ไปสู่การสื่อสารจากผู้ส่งจำนวนมากสู่ผู้รับจำนวนมาก (many-to-many)
4. การสื่อสารผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตไม่ใช่การสื่อสารทางเดียวอีกต่อไป เช่น ผู้เข้าชมเว็บไซต์สามารถแสดงความคิดเห็นได้และหลังจากนั้นคนอื่นๆ ที่ได้เข้าชมเว็บไซต์เดียวกับเขาก็สามารถอ่านและแสดงความคิดเห็นตอบกลับผู้ใช้คนก่อนได้เช่นกัน

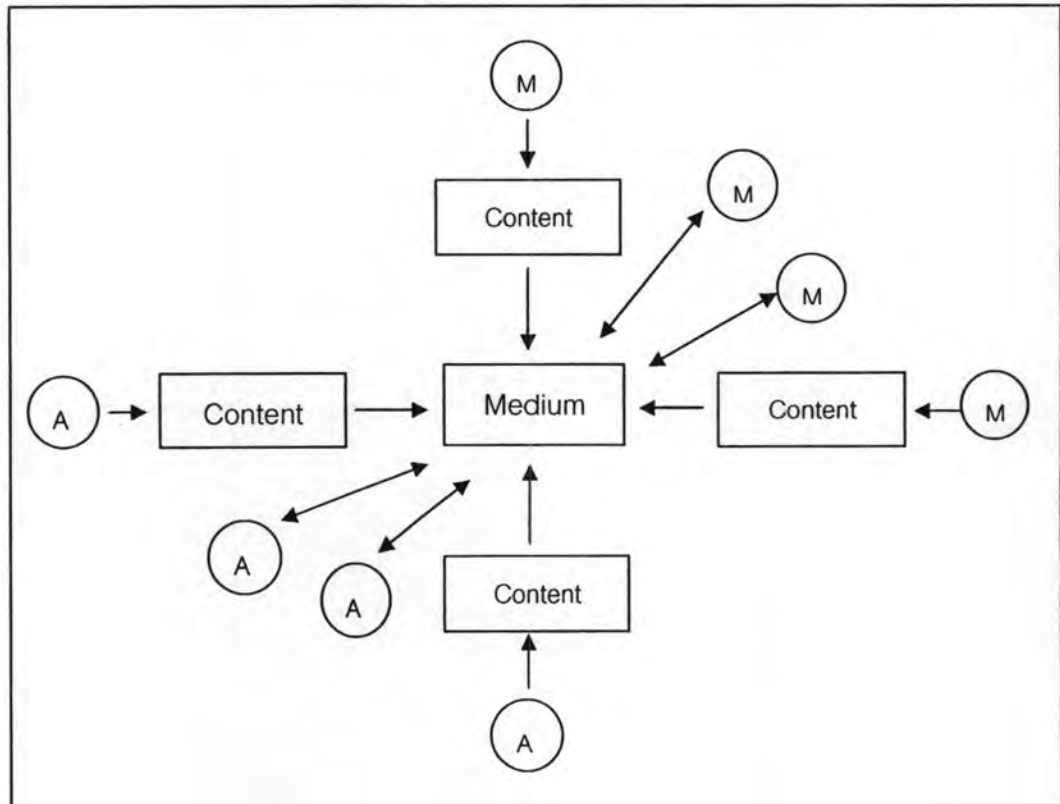
นอกจากนี้ อินเทอร์เน็ต ทำให้ผู้ใช้งานมีปฏิสัมพันธ์ (Interactive) ที่จะเกิดขึ้นเมื่อฝ่ายหนึ่งรวบรวมข้อมูลข่าวสารในประเด็นใดประเด็นหนึ่งแล้วนำมาพูดคุยสื่อความเห็นของเขาออกไป กระบวนการปฏิสัมพันธ์จะคงดำเนินไปเมื่อมีผู้ใช้อื่นๆ เข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในประเด็นที่เขาสนใจ ลักษณะเช่นนี้เองทำให้พลเมืองโดยทั่วไปสามารถสวมบทบาทในกระบวนการสื่อสารได้ 2 บทบาท คือ เป็นทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสารกลุ่มคนที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน สามารถที่จะรวมตัวกันเพื่อรวบรวมข้อมูลข่าวสารต่างๆ มีลักษณะเป็นสังคมเสมือน (Virtual community) ขึ้น (Sara Bentivegng, อ้างแล้ว)

Steuer (1992, อ้างถึงในเกรียงไกร ทวีโชติกิจเจริญ, 2543) กล่าวว่า กระบวนการปฏิสัมพันธ์คือ "ขอบเขตซึ่งผู้สื่อสารสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการปรับเปลี่ยน แก๊ไข รูปแบบและเนื้อหาในบรรยากาศการสื่อสารผ่านตัวกลาง ณ เวลานั้น" ซึ่งกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล แต่ผู้ร่วมสื่อสารไม่ได้เผชิญหน้าซึ่งกันและกัน เป็นการสื่อสารผ่านตัวกลางที่ผู้ร่วมสื่อสารสามารถรับรู้ในกระบวนการและเปลี่ยนข่าวสารที่เกิดขึ้นและสร้างปฏิสัมพันธ์ในการสื่อสารระหว่างกัน โดยผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์

ในปี 1995 Donna L. Hoffman, Tomas P. Novak and Patrali Chatterjee (อ้างถึงใน ศุภจิตา ดวงมณี, 2539) ได้เสนอแบบจำลองการสื่อสารทางการตลาดใหม่บนเวปไซด์ ไรต์ เวปซึ่งสามารถดัดแปลง

เป็นการสื่อสารบนเวปไซด์ ไซด์ เวบ เพื่อแสดงภาพกระบวนการสื่อสารบนอินเทอร์เน็ต ที่มีกระบวนการปฏิสัมพันธ์โดยพิจารณา World Wide Web ในฐานะสื่อมวลชน ดังนี้

ภาพที่ 1 แบบจำลองแสดงการสื่อสารมวลชนบนเวปไซด์ ไซด์ เวบ
(New Model of Mass Communication for the Web)

แบบจำลองแสดงให้เห็น ถึงลักษณะการสื่อสารแบบ Many-to-many บนเวปไซด์ ไซด์ เวบ โดยเนื้อหา (Content) คือ ข้อมูลข่าวสารต่างๆที่ถูกสร้างขึ้นโดยทั้งจากสื่อมวลชน (M) ผู้รับสาร (Audience) และส่งผ่านไปยังสื่อคือ เว็บไซต์ (Medium) ซึ่งเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในเว็บไซต์ต่าง ๆ นั้น นอกจากจะมีองค์กรเจ้าของเว็บไซต์เป็นผู้สร้างขึ้นแล้ว ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเองก็สามารถสร้างเนื้อหาได้เช่นกัน

นอกจากนี้ Hoffmann และ Novak (1995,อ้างถึงใน มนัสชล นริวัณรัตน์, อ้างแล้ว) ยังพบว่าสื่ออินเทอร์เน็ต มีคุณลักษณะของการสื่อสารแบบการแสวงหาข้อมูลตามความสนใจของผู้ใช้ (Information pull) ซึ่งแตกต่างจากสื่อมวลชนประเภทอื่นๆที่ผลักดันข้อมูลสู่ประชาชน (Information Push) เนื่องจากอินเทอร์เน็ตเป็นสื่อที่ถูกควบคุมโดยผู้ใช่มากกว่าสื่อที่ควบคุมโดยผู้ส่งสาร โดยผู้ใช้งานสามารถควบคุมข่าวสารที่ตนเองต้องการเปิดรับได้ในกระบวนการแสวงหาข่าวสาร ซึ่งผู้ใช้งานสามารถแสวงหาข้อมูลข่าวสารได้ตามความพอใจของตนและเมื่อมีความสนใจเป็นพิเศษต่อข้อมูลข่าวสารก็จะมีปฏิสัมพันธ์ (Interact) เพื่อขอข้อมูลเพิ่มเติม ตลอดจนสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือแสดงความคิดเห็นของตนได้

แนวคิดเรื่องการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์นี้ สามารถนำมาอธิบายถึงลักษณะการสื่อสารรูปแบบใหม่ ที่เกิดขึ้นในเว็บไซต์โอเคเนชั่นที่ทำให้ประชาชนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตสามารถเป็นผู้ส่งสารได้ด้วยตนเองและสามารถเล่นได้หลายบทบาทในกระบวนการสื่อสาร ซึ่งนำไปสู่การอธิบายถึงกระบวนการสื่อสารในวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง

2.แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะในไซเบอร์สเปซ (Public Sphere in Cyberspace)

ความหมายของพื้นที่สาธารณะและเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ 'สาธารณะ' และพื้นที่ 'ส่วนตัว'

(Public- Private Divide)

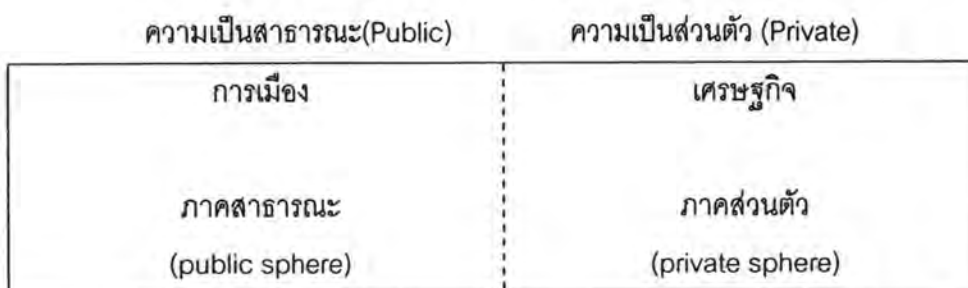
กาญจนา แก้วเทพ (2543) กล่าวถึงความหมายของคำว่า 'พื้นที่สาธารณะ' (Public Sphere) ในทัศนะของ Jurgen Habermas ว่า ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือคำว่า 'พื้นที่' กับคำว่า 'สาธารณะ' ซึ่งความหมายของคำสองคำนี้ก็เหมือนกับคำทั้งหลายที่ถูกนิยามและถูกช่วงชิงคำนิยามไปมาตลอด โดยคำว่า 'พื้นที่' ประกอบด้วยลักษณะที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม ในแง่รูปธรรม 'พื้นที่' หมายถึง อาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง (Area) ที่มีการแบ่งเขตเอาไว้แน่นอน (Boundary) นอกจากนี้ 'พื้นที่' ยังมีความหมายที่มีลักษณะเป็นนามธรรม คือความหมายทางสังคม การเมืองและวัฒนธรรม คือเป็นเวทีทางสังคมที่มีการช่วงชิงอำนาจ

คำว่า "สาธารณะ" นั้น ในความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปคือ คำว่า "ส่วนรวม" ซึ่งมักถูกนิยามโดยเปรียบเทียบกับคู่ที่ตรงข้ามกันคือ คำว่า "ส่วนตัว" (Private) สำหรับความหมาย ของคำว่า "สาธารณะ" นี้ อาจสามารถถูกขยายออกไปถึงประโยชน์ส่วนรวมสำหรับคนหมู่มากมายหลายกลุ่ม ซึ่งอาจสอดคล้องหรือขัดแย้งกับประโยชน์ส่วนตัว (ปัจเจกหรือเฉพาะกลุ่ม)

พื้นที่สาธารณะ เกิดขึ้นจากการกำหนดเส้นแบ่งระหว่างชีวิตสาธารณะและชีวิตส่วนตัว (Public-Private divide) ของปัจเจกบุคคล กล่าวคือ ลักษณะความเป็น 'สาธารณะ' คือ หน้าที่ที่บุคคลปฏิบัติตนในฐานะ 'พลเมือง' (citizen) ที่มีความเกี่ยวข้องกับปริมนณฑลทางการเมือง (political realm) และรัฐ (state) ซึ่งแสดงออกโดยการมีส่วนร่วมทางสังคม (collective) แสดงความคิดเห็นและออกเสียงในฐานะเสียงหนึ่งของประชาคม และมีความสนใจในผลประโยชน์ของสาธารณะ (public good) ขณะที่ความเป็นส่วนตัว (private) นั้น หมายถึง ชีวิตส่วนบุคคลของปัจเจกซึ่งไม่เกี่ยวข้องและไม่ถูกแทรกแซงจากรัฐ (non-state) แต่เกี่ยวข้องและสนใจในสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวันและทรัพย์สินส่วนบุคคล (private property) เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย หรือครอบครัว เป็นต้น ซึ่งแสดงออกในลักษณะการติดตามและรักษาผลประโยชน์ส่วนตัว (private interest) เช่น การทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว เป็นต้น (McKee Alan, 2005: 34-35 และ Nathalie Des Rosier, 2003: vii-xvii)

นอกจากนี้ ความแตกต่างระหว่าง 'สาธารณะ' และ 'ส่วนตัว' ยังสะท้อนออกมาในระดับสถาบันต่างๆ กล่าวคือ สถาบันสาธารณะ คือ สถาบันของรัฐ (government-owned institutions) ซึ่งเน้นการสร้างผลประโยชน์ส่วนรวม และสถาบันของปัจเจก (private institutions) เช่น องค์กรในระบบตลาดที่เน้นการสร้างประโยชน์ส่วนตัว อีกด้วย (Weintraub&Kumer, 1997 อ้างถึงใน Kenneth Neil Farrall, 2008: 110)

ภาพที่ 2 แสดงแบบจำลองเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว

(ธีรยุทธ บุญมี, 2547: 19)

พัฒนาการของ 'พื้นที่สาธารณะ'

Jurgen Habermas กล่าวถึงพื้นที่สาธารณะว่า เป็นเวทีของพลเมืองที่จะมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะต่างๆของสังคมสมัยใหม่ เป็นพื้นที่ที่ประชาชนสามารถเข้ามาใช้และอภิปรายกันในเรื่องต่างๆอย่างเสรีและเป็นประชาธิปไตย เพื่อสังคมประชาธิปไตยเป็นเวทีเสรีภาพทางความคิด (Forum) ที่เน้นการใช้เหตุผล (Rationalization) เป็นหลัก (Stratton, 2000, อ้างถึงใน ปັນชากรีย์ ไชรัมย์, 2547: 7)

พื้นที่สาธารณะได้เริ่มก่อตัวขึ้นในสมัยศตวรรษที่ 17 ในสังคมยุโรปที่เป็นสังคมศักดินา ในขณะที่ชนชั้นกลางเริ่มเกิดขึ้นมา ซึ่งในยุคนี้มีแต่เพียงสถาบันกษัตริย์และสถาบันศาสนาเท่านั้นที่จะมีอภิสิทธิ์เข้าถึงพื้นที่สาธารณะในทางการเมือง ซึ่งมีเพียงกลุ่มชนชั้นดังกล่าวที่จะมีอำนาจในการตัดสินใจในกิจการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะ เช่น การผูกขาดความรู้และการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ และมีอำนาจในการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามผู้ที่เข้ามารุกร้าพื้นที่ดังกล่าว เพื่อรักษาอภิสิทธิ์ในทางการเมืองของตน

ในช่วงปลายทศวรรษที่ 17 และ 18 เริ่มปรากฏการสร้างพื้นที่สาธารณะในเชิงรูปธรรม ของคนกลุ่มใหม่ในสังคม ในมิติของผู้กระทำ คือ กลุ่มชนชั้นกลางที่เข้าร่วมในพื้นที่สาธารณะ ที่นัดพบกันตามร้านกาแฟ โรงเหล้า หรือเป็นมิติในทางสถานที่ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เป็นเขตที่ค่อนข้างปลอดภัยจากอำนาจของกษัตริย์และศาสนา ในแง่มิติการกระทำ กิจกรรมที่กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะกระทำคือการนัดพบปะอย่างสม่ำเสมอ เพื่อพูดคุยกันอย่างมีอิสระและใช้เหตุผล โดยมีบทบาทของสื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวได้มีมิติหน้าที่ในการเป็นพื้นที่ต่อสู่ทางการเมืองของชนชั้นกลางได้แสดงตัวใน

ฐานะ "พลเมือง"(citizen)ด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2543:174-175) ในขณะที่ Habermas (1998, อ้างถึงใน มณฑกานต์ ตปนียางกูร, 2545)ได้กล่าวถึง มณฑลสาธารณะในเชิงนามธรรม ว่าเป็น การสื่อสารแบบเปิดซึ่งจะนำไปสู่สังคมที่เสรีและเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ซึ่งได้แก่ การเข้าถึงอย่างถ้วนหน้า เสรีภาพในการแสดงออก ความเท่าเทียมกัน ประเด็นโดยส่วนรวม การอภิปรายอย่างมีเหตุผลและการเคลื่อนไหวเพื่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายสาธารณะ

Habermas (อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544) เชื่อว่า พื้นที่สาธารณะนั้นมีความจำเป็นต่อการเติบโตของประชาธิปไตยของชนชั้นกลาง และยังเป็นรูปธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของสังคมจากสังคมอำนาจเบ็ดเสร็จมาสู่สังคมเปิดที่คนส่วนมากได้มีโอกาสแสดงสิทธิเสียงร่วมกัน

ในยุคสื่อสารมวลชน พื้นที่สาธารณะได้เปลี่ยนไป โดยที่สื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อวิทยุและโทรทัศน์ เข้ามามีบทบาทในการเป็นตัวกลางนำเสนอความคิดให้กับคนในสังคม ประชาชนสนใจที่จะเปิดรับสื่อ ก่อให้เกิดการโต้เถียงกันอย่างเปิดเผย พื้นที่สาธารณะบางส่วนจึงย้ายเข้ามาสู่ในสื่อวิทยุและโทรทัศน์โดยเปลี่ยนความหมายจากมิติทางด้านการเมือง มาเป็นมิติทางเศรษฐกิจและสังคมหรือสิ่งที่สื่อมวลชนต้องการนำเสนอ ทำให้พื้นที่สาธารณะกลายเป็นสถานที่เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นต่างๆไป หรือที่เรียกว่าเป็นเวทีเสวนาทางวัฒนธรรม (Cultural forum) ซึ่งเป็นตัวแทนของคนในสังคม (Social Representation)

Habermas มองพื้นที่สาธารณะซึ่งเปิดกว้างเต็มที่และตอบรับคนทุกกลุ่มเข้ามาอย่างไม่มีอคติ แต่ในความเป็นจริงกลับตรงกันข้าม เนื่องจากสื่อมวลชนไม่ได้เป็นพื้นที่สาธารณะที่ให้ความยุติธรรมต่อกลุ่มที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคม ยิ่งในสังคมทุนนิยมชนชั้นนายทุนจะยังมีโอกาสผูกขาดพื้นที่สาธารณะทางสื่อมากยิ่งขึ้น ประชาชนจึงไม่มีพื้นที่ในการเผยแพร่ปัญหาของตนให้เป็นประเด็นสาธารณะดังนั้นในทางปฏิบัติ ชนชั้นใดมีอำนาจในการควบคุมสื่อมวลชน ชนชั้นนั้นย่อมใช้สื่อเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของตน (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, อ้างแล้ว)

เมื่อสังคมเข้าสู่ยุคสารสนเทศ Poster (1995, อ้างถึงใน มนัสชล นีร์ญรัตน์, อ้างแล้ว) กล่าวว่า มณฑลสาธารณะที่เกิดขึ้นในการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ แตกต่างจากจากมณฑลสาธารณะในอดีต เนื่องจากการสื่อสารโดยผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์นั้น ทำให้เกิดความแตกต่างจากการสื่อสารแบบเผชิญหน้า มณฑลสาธารณะในอดีตนั้นเป็นสถานที่ที่ประชาชนสามารถพูดได้อย่างเท่าเทียมกัน เป็นการอภิปรายอย่างเปิดเผยโดยมีการกำหนดสถานภาพของแต่ละคนชัดเจน และมีการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งอย่างมีเหตุผลและก่อให้เกิดข้อสรุปร่วมกัน ในขณะที่ พื้นที่สาธารณะบนอินเทอร์เน็ตได้ก่อให้เกิดลักษณะชุมชนเสมือน (Virtual community) ถึงแม้ว่าผู้ใช้อินเทอร์เน็ตจะมีสิทธิพูดได้เท่าเทียมกัน แต่เป็น

การโต้แย้งอย่างไม่ค่อยมีเหตุผลและไม่มีความสอดคล้องกัน เนื่องจากผู้ใช้สามารถเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ (Identity) ของตนเองได้ตามต้องการเพราะไม่มีสถานภาพของบุคคลที่แท้จริงดังเช่นในมณฑลสาธารณะในสมัยก่อน ซึ่งสอดคล้องกับที่ รัตนาวลี เกียรตินิยมศักดิ์ (อ้างแล้ว: 11) กล่าวว่า มณฑลสาธารณะที่ปรากฏในสื่อปัจจุบันเป็นการแสดงความคิดเห็นที่ผู้แสดงความคิดเห็นต่างมีจุดยืนที่หลากหลายและเป็นของตัวเอง ซึ่งในท้ายที่สุดไม่จำเป็นต้องมีข้อสรุปเพื่อความสอดคล้องกัน แต่ก็ยังถือเป็นตัวแทนของคนในสังคม เพื่อก่อให้เกิดเอกลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) และแสดงถึงความสัมพันธ์แห่งอำนาจ (Power Relation)

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดพื้นที่สาธารณะในไซเบอร์สเปซเป็นกรอบในการวิเคราะห์เนื้อหาในพื้นที่ระบบแสดงความคิดเห็นในเว็บไซต์โอเคเนชั่นว่าจะจะไปในลักษณะใด

3. แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง (Citizenship)

แนวความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองในระหว่างยุคทองของพลาโตและอริสโตเติล ดังเป็นความเข้าใจของชาวกรีก คือ สมาชิกภาพในชุมชนการเมืองของกลุ่มปัจเจกบุคคลผู้ซึ่งได้รับสิทธิในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและกิจการสาธารณะ (ชาญชัย อาจินสมาจาร, ม.ป.พ.)

ธเนศวร เจริญเมือง (2548) ได้สรุปความหมายของคำว่า 'พลเมือง' ในยุคของพลาโตและอริสโตเติลใน 4 มิติ ดังต่อไปนี้

- 1) คำว่าพลเมือง มีคำที่อยู่ออย่างโดดๆ แต่เป็นคำที่คู่กับคำว่า ชุมชนการเมือง ที่กรีกเรียกว่า Polis และในปัจจุบันเรียกว่า รัฐ(State) พลเมืองเป็นสมาชิกชุมชนการเมืองหรือรัฐ การเข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนการเมือง (citizenship is participation in the affairs of polis)
- 2) การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ ในสมัยกรีกยุครุ่งเรืองในนครเอเธนส์ พลเมืองมีสิทธิ (rights) และภาระหน้าที่ หรือความรับผิดชอบ (obligations) มีสิทธิที่จะเข้าร่วมประชุม กำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตน ส่วนภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบ ได้แก่ การประชุมเพื่อออกความเห็นในกิจการต่างๆของรัฐ เสียภาษี การเป็นทหาร การเป็นสมาชิกของคณะลูกขุน เป็นต้น ซึ่งอริสโตเติลเห็นว่า การมีส่วนร่วมในกิจการของรัฐเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดของพลเมือง และจะช่วยผลักดันให้ชุมชนนั้นก้าวไปข้างหน้าและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของพลเมืองให้ดียิ่งขึ้น
- 3) พลเมืองในทัศนะของเพลโต จะต้องมีความประพฤติที่เข้มงวดอย่างแรงกล้าที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์

- 4) การเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์จำต้องรู้ทั้งวิธีการเป็นผู้ปกครอง (Ruler) และเป็นผู้ถูกปกครอง (Ruled) นั้นหมายความว่าไม่มีผู้ใดยึดครองตำแหน่งหนึ่งตลอดชีวิต แต่จะต้องมีการผลัดเปลี่ยนกัน เนื่องจากทุกคนเข้ามีส่วนร่วมและตัดสินใจร่วมกัน

เมื่อสังคมเปลี่ยนไป ความเป็นพลเมืองมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย แนวคิด 'ความเป็นพลเมือง' ในยุคใหม่ปรากฏให้เห็นหลังจากการปฏิวัติฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอิสระเสรีที่หลุดพ้นจากระบบศักดินา การให้ความสนใจผลประโยชน์ของภาคเอกชนโดยที่รัฐแทรกแซงน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะเชื่อว่าเป็นหนทางนำไปสู่ความสุขและความก้าวหน้าของมนุษย์ ซึ่งผิดจากแนวคิดก่อนหน้านั้นที่เน้นความสำคัญของรัฐเน้นให้พลเมืองจงรักภักดีต่อรัฐ (Havens, 1997: 742-743 อ้างถึงใน เลิศชาย ศิริชัย)

ในยุคศตวรรษที่ 20 ความเป็นพลเมืองมีความหมายไปในเชิงบวกที่เกี่ยวข้องกับ เสรีภาพ (freedom) ความเท่าเทียมกัน (equality) และความเป็นหนึ่งเดียวกัน (solidarity) โดยพลเมืองคือผู้ที่คิดว่าตนเองไม่ใช่เพียงราษฎรผู้ถูกปกครองจากรัฐบาลแต่เป็นแต่เป็นปัจเจกชนผู้ต่อต้านการปกครองและมีสิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐ (Osler, Audrey and Starkey, Hugh, 2005) ซึ่งสอดคล้องกับที่ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2540) กล่าวว่า สำหรับประเทศตะวันตก การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นระบอบประชาธิปไตยก็คือ การเปลี่ยนราษฎรให้เป็นพลเมือง ซึ่งโดยความหมายของพลเมือง คือ ราษฎรที่นอกจากจะเสียภาษีและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองแล้ว ยังต้องมีบทบาทอำนาจทางการเมือง คือ การมีสิทธิไปเลือกตั้ง และมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่างๆทางการเมืองและสิทธิเข้าร่วมกับรัฐในการทำกิจกรรมต่างๆเพื่อส่วนร่วมด้วย ขณะเดียวกัน "พลเมือง" จะคิดว่าตนมีสิทธิมีเสียงและมีส่วนร่วมในบ้านเมืองรู้สึกมีพันธกิจต่อสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะ กล้าคิด กล้ารับผิดชอบ และเสียสละต่อส่วนรวม (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2540 และอเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2540) จึงอาจเป็นฝ่ายรุกเพื่อเรียกร้องการมีส่วนร่วมไปจนถึงเรียกร้องกฎหมาย นโยบายและกิจการของรัฐตามที่ตนเห็นพ้องต้องกัน

สุรวุฒิ บัดโธสง(2542) ระบุว่าบุคคลที่จะมีคุณลักษณะแห่งความเป็นพลเมืองในประชาสังคมนั้น จำต้องมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมือง 3 ประการ ดังนี้

1. ความรู้ คือ การรับรู้เกี่ยวกับอุดมการณ์ ค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรมและเหตุการณ์ เป็นความรู้ขั้นพื้นฐานสำหรับสร้างบุคคลให้มีวิถีชีวิตความเป็นพลเมืองในประชาสังคม (civic life)
2. ค่านิยมและคุณธรรม โดยค่านิยม (value) เป็นการให้คุณค่าเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง (civic value) อันได้แก่ คุณค่าของการมีเสรีภาพ บุคคลต้องมีเสรีภาพตามสิทธิของความเป็นพลเมือง การเคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น โดยเห็นประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่าส่วน

ตน สำหรับคุณธรรมของพลเมือง (civic virtue) อันได้แก่การมีวินัยในตนเอง เป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้นที่จะปกป้องรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม กล่าวที่จะต่อต้านอำนาจรัฐ หรือไม่เชื่อฟังรัฐ มีจิตใจสาธารณะ (public mind) มีความอดทนในความแตกต่าง มีความผูกพัน และยึดมั่นการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

3. การมีส่วนร่วมของพลเมือง (civic participation) เป็นพฤติกรรมของพลเมือง อันที่จะแสดงออกเพื่อมีอิทธิพลต่อการเมือง สังคม เช่น การกำหนดนโยบาย ออกกฎหมาย การปฏิบัติงานของราชการอันมีผลกระทบต่อส่วนรวม การมีความสามารถ(capacity) ของบุคคลที่จะเข้าไปดำเนินหรือร่วมกิจกรรมสาธารณะและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม นั้นคือต้องไม่เป็นบุคคลที่เฉยเมยทางการเมือง มีความกระตือรือร้น ตื่นตัวทางการเมือง และพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองทุกขณะ หากเห็นว่ากรมีส่วนร่วมนั้นเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มตนเองและสังคมส่วนรวม

นอกจากนี้ ความเป็นพลเมืองนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน โดยการมีส่วนร่วมอย่างเป็นอิสระกับประชาชนในสังคมเพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม หรือเศรษฐกิจ ซึ่งพลเมืองผู้มีความกระตือรือร้น (Active citizenship) ต้องร่วมกับผู้อื่นเพื่อปกป้องและสนับสนุนสิทธิมนุษยชนด้วย ซึ่งความเป็นพลเมืองนั้นเป็นวิวัฒนาการของการต่อสู้ทางเมืองเพื่อสิทธิแห่งความเท่าเทียม และเสรีภาพ โดยเน้นที่สิทธิ หน้าที่และความเป็นชุมชน ซึ่ง T.H.Marshall (Heywood 1999: 187-219, อ้างถึงใน ณัฐพงศ์ บุญเหลือ, 2549) ได้สรุปลักษณะสำคัญของสิทธิพลเมือง 3 ประการ ดังนี้

1. สิทธิของพลเมือง (civil rights) ซึ่งเป็นสิทธิที่มีความหมายกว้างๆ และเป็นสิทธิที่จำเป็นสำหรับทุกคน โดยหมายถึง เสรีภาพในการพูด การชุมนุม การเคลื่อนไหว ความรู้สึกในจิตใจ และสิทธิในความเสมอภาคที่มาก่อนกฎหมาย และการถือครองทรัพย์สิน การติดต่อ สิทธิในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนโดยปราศจากการสร้างเงื่อนไขที่จำกัดของรัฐ และการยอมรับความเป็นอิสระของปัจเจกชน
2. สิทธิทางการเมือง (political rights) ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในโอกาสของปัจเจกชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งสิทธิการเลือกตั้งและการดำรงตำแหน่งทางการเมือง
3. สิทธิทางสังคม (social rights) โดยสถานะทางสังคมถือเป็นหลักประกันขั้นพื้นฐานที่สำคัญในความพลเมือง ประกอบด้วย สิทธิที่จะได้รับการดูแลทางเศรษฐกิจ/รายได้ขั้นพื้นฐานจากรัฐ ความมั่นคงพื้นฐานของสังคม การดำเนินชีวิต

บุญเลิศ ศุภดิลก (2527) ระบุว่า สิทธิของพลเมืองนั้นหมายถึงสิทธิเสรีภาพในการมีส่วนร่วมตามเจตนารมณ์ของรัฐ ซึ่งมีนัยของสิทธิเสรีภาพด้านการเมือง รวมถึงสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติของพลเมือง กล่าวคือ พลเมืองของรัฐย่อมได้รับสิทธิเสรีภาพทางการสื่อสาร (communication right) อัน

เป็นสิทธิพื้นฐานซึ่งครอบคลุมถึงสิทธิต่างๆในกระบวนการสื่อสารทั้งหมด ตลอดจนการใช้สื่อสารสาธารณะทุกประเภท เพื่อถ่ายทอดความคิดเห็น ความหวังและปัญหาต่างๆ

4. แนวคิดเรื่องสิทธิการสื่อสารของพลเมือง (Communication Right)

แนวคิดเรื่องสิทธิการสื่อสาร (Right to communication) ได้พัฒนาขึ้นจากการที่นักวิชาการอเมริกันและชาวตะวันตกกลุ่มหนึ่ง เชื่อว่าการกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพในการพูดและแสดงความคิดเห็น (freedom of speech and freedom of opinion) และเสรีภาพของข่าวสารนั้น (freedom of information) จำต้องคำนึงถึงปัญหาในเรื่องสิทธิการสื่อสารของปัจเจกบุคคลและชุมชนด้วย (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2547:31)

'สิทธิการสื่อสาร' โดยความหมายนั้น หมายถึง สิทธิต่างๆซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน ที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร เริ่มตั้งแต่การก่อรูปผลิตความคิดและความรู้ การถ่ายทอดและส่งต่อซึ่งความคิดและความรู้ ผ่านช่องทางหรือรูปแบบต่างๆ และความสามารถในการใช้ความรู้เหล่านั้น เพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม (พิรงรอง รามสูต, 2547)

สิทธิการสื่อสาร เป็นผลสืบเนื่องจากวิวัฒนาการเทคโนโลยีการสื่อสาร โดยเฉพาะนารมณขององค์การสหประชาชาติในการประกาศใช้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration on Human Right- UDHR) ในปี 1984 คือ มุ่งสนับสนุนให้ใช้สื่อมวลชนเพื่อกระจายข่าวสารอย่างเสรีแล้วส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสจะแสวงหา รับและกระจายข่าวสารอย่างทั่วถึง

ในกรอบเดิมของแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิการสื่อสารนั้น อยู่บนรากฐานของ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อที่ 19 ซึ่งบัญญัติเรื่องสิทธิเสรีภาพในความเชื่อการแสดงความคิดเห็นและข้อมูลข่าวสารต่างๆ ไว้ว่า

"ทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพแห่งความเชื่อและการแสดงความคิดเห็น สิทธิในข้อนี้หมายรวมถึงสิทธิในการยึดถือความเชื่อและความคิดเห็นโดยไม่ถูกแทรกแซงใดๆ และรวมถึงสิทธิในการแสวงหา รับ และถ่ายทอดความคิดและข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่างๆ โดยไม่จำกัดประเภทและไม่จำกัดพรมแดนทางภูมิศาสตร์"

กลุ่มผู้ร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อที่ 19 (กลุ่ม Article 19) ระบุว่า เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนั้นเป็นกุญแจสำคัญสู่สิทธิมนุษยชน ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Sean MacBride (อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2547:30-31) ในรายงานการศึกษาเรื่องปัญหาการสื่อสารที่ชื่อ McBride Commission Report ในปี 1980 โดยเขาเห็นว่า "สิทธิการสื่อสารเป็นสิทธิมนุษยชนขั้น

พื้นฐาน และเป็นสิทธิที่จะนำไปสู่สิทธิมนุษยชนอื่นๆ" ซึ่งแนวคิดเรื่องสิทธิการสื่อสารนั้นได้ มีการปรับเปลี่ยนจุดเน้นจากประเด็นสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชนมาเป็นสิทธิของปัจเจกบุคคลและชุมชน ดังนั้นรากฐานอำนาจของประชาชนในสังคมประชาธิปไตย จึงต้องประกอบด้วยสิทธิในการรับทราบ และสิทธิที่จะสื่อข้อมูลข่าวสาร

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ ได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม ในช่วงทศวรรษ 1970-1980 ซึ่งองค์การยูเนสโก (UNESCO) แห่งสหประชาชาติ ได้ระดมความคิดเห็นจากนักวิชาการในประเทศสมาชิก ก่อให้เกิดข้อเสนอเรื่องสิทธิและเสรีภาพในด้านการสื่อสาร (The Right to communicate) และได้จัดทำรายงานเรื่อง The Right to communicate: A Status Report ขึ้นในปี 1982 ซึ่งหลังจากเปิดเวทีระดมความคิดเห็นกว่า 5 ปีได้มีข้อสรุปสำคัญของแนวคิดเรื่องสิทธิการสื่อสารว่า ต้องเน้นความเสมอภาคของทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสาร ต้องเปิดให้มีความหลากหลายของวัฒนธรรมและทิศทางของการสื่อสาร และต้องเปิดทั้งในด้านรับและด้านการแสดงออกควบคู่กันไป โดยต้องคำนึงถึงกระบวนการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้มีการโต้ตอบ การมีส่วนร่วม และการเข้าถึงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (กิติมา สุรสนธิ, 2548)

บทความเรื่อง "Rights and Freedoms" ในเอกสารเรื่องสิทธิการสื่อสาร The Right to Communicate: A Status Report ที่จัดทำขึ้นโดยองค์การยูเนสโก (2545) ได้จำแนก ประเภทสิทธิการสื่อสาร สำคัญ 4 ด้าน คือ

1. สิทธิในด้านข้อมูลข่าวสาร (Information rights) เน้นที่สิทธิของปัจเจกบุคคลและสื่อมวลชน ในการแสดงความคิดเห็นและการโต้ตอบความคิดเห็นของผู้อื่น รวมถึงการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการเข้าถึงแหล่งข้อมูล
2. สิทธิในด้านได้รับความคุ้มครอง (Protect rights) เน้นสิทธิของปัจเจกบุคคลที่จะไม่ถูกละเมิดในทางส่วนตัวหรือถูกกล่าวโทษจากสื่อ หรือถูกเลือกปฏิบัติจากสื่อ และการได้รับการคุ้มครองจากข้อมูลที่เป็นเท็จ
3. สิทธิของกลุ่มบุคคล องค์กรและชุมชน (Collective rights) เป็นกลุ่มสิทธิที่เชื่อมโยงกับด้านสิทธิมนุษยชน คือ ในด้านการนับถือศาสนา การใช้ภาษาและวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนา ตนเองและชุมชน และความเสมอภาคในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารระหว่างประเทศ
4. สิทธิในการมีส่วนร่วม (Participation rights) เน้นสิทธิในการมีส่วนร่วมตัดสินใจทางการเมืองและทางสังคม และในทางวัฒนธรรมในชุมชนของตนและสังคมโลก

จากการประชุมเรื่องสิทธิการสื่อสารของคณะกรรมการแห่งชาติแคนาดา (Canadian National Commission for UNESCO, 1973) ได้เสนอว่า "บุคคลจะมีสิทธิการสื่อสารทางสังคมได้ก็ต่อเมื่อ มีโอกาสเลือก อย่างเพียงพอในกระบวนการสื่อสาร โอกาสเลือกที่สำคัญได้แก่ การที่บุคคลสามารถเลือกเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสาร ในสังคมใดก็ตาม ถ้าบุคคลสามารถเลือกเป็นผู้ส่งสารและรับสารได้อย่างเสรี

กระบวนการสื่อสารแบบสองทางย่อมเกิดขึ้นด้วย" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าประชาชนมีโอกาสเลือกข่าวสารและส่งข่าวสารได้อย่างอิสระเสรีจากแหล่งข่าวต่างๆอย่างเพียงพอ ถือได้ว่าประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพอย่างมาก (บุญเลิศ ศุภติลก, 2527: 34-35)

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 1980-1990 องค์การยูเนสโกได้ริเริ่ม "ระเบียบโลกใหม่ว่าด้วยสารสนเทศและการสื่อสาร" (New World Information and Communication Order- NWICO) และการประชุมสุดยอดว่าด้วยสังคมสารสนเทศ (World Summit of Information Society- WSIS) ที่เกิดขึ้นในต้นทศวรรษ 2000 ซึ่งในช่วงปีนี้ กลุ่มประเทศโลกที่สาม ดันรณรงค์เพื่อการเข้าถึงและใช้สื่อ อย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งพิรุธ รามสูต(2550) อธิบายว่า ในการทำงานบรรลุเป้าหมายได้นั้น คือ ต้องทำให้สื่อและการสื่อสารเป็นประชาธิปไตย(democratization of media and communication) กระบวนการสื่อสารที่เป็น "อิสระ" ไม่เพียงขึ้นอยู่กับ การกระจายข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่ต้องโคจรให้รอบด้วยสิทธิในการสร้างการสนทนาที่สัมฤทธิ์ผล กล่าวคือ มีความเข้าใจในสาร ได้โต้ตอบ และได้ยินเสียงที่ตอบกลับมา ดังนั้น พลเมืองในปัจจุบันต้องแสดงความกระตือรือร้นให้ตนได้รับสิทธิการสื่อสาร แทนที่จะเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ตั้งแต่ก่อน

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์(2544) อธิบายว่า สิทธิการสื่อสารในฐานะวาทกรรมใหม่นั้นจะเน้นที่สิทธิการสื่อสารของประชาชน โดยมองประชาชนในมิติของการเป็นพลเมือง (Citizen) ของประชาคมนั้นๆ เป็นผู้ที่มีสิทธิและมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและกำหนดนโยบาย มากกว่าที่จะเป็นผู้รับแต่เพียงอย่างเดียว (passive receiver of information) ซึ่งเท่ากับมีการตีความใหม่ว่าสิทธิการสื่อสารมิใช่เป็นสิทธิผูกขาดขององค์กรสื่อมวลชนดังที่เคยเป็นมา แต่เป็นสิทธิของผู้ใช้สื่อที่มีทั้งปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นพลเมืองของชาติและชุมชน มีทั้งกลุ่มคนและชุมชนที่ประกอบกันเป็นประชาคมทางการเมือง- วัฒนธรรม- สังคมในรัฐชาติ และในประชาคมระหว่างประเทศ และเป็นการเสนอที่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีการสื่อสาร ที่พัฒนาไปสู่การสื่อสารแบบตอบโต้ได้ทันที (interactive) ที่มีขนาดเล็กเหมาะกับสื่อทางเลือกของชุมชนและการสร้างสรรค์การสื่อสารให้มีความหลากหลายมากขึ้น

แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองและสิทธิการสื่อสารของพลเมืองนี้ ผู้วิจัยจะใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงบทบาทของสมาชิกเว็บไซต์โอเคเนชั่นในฐานะผู้ผลิตเนื้อหา เชื่อมโยงกับแนวคิดพื้นที่สาธารณะในไซเบอร์สเปซ ว่าสมาชิกเว็บไซต์โอเคเนชั่นได้ใช้สิทธิการสื่อสารในฐานะพลเมืองหรือไม่อย่างไร รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงรูปแบบของสื่อบล็อกในการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพทางการสื่อสารของพลเมือง

5. แนวคิดเกี่ยวกับบล็อก (Blog)

คำนิยาม-คุณลักษณะของบล็อก

บล็อก (Blog) หรือ เว็บล็อก (Weblog) คือ เว็บไซต์ที่ผู้ใช้สร้างเนื้อหาขึ้นด้วยตนเอง (user-generate content) โดยที่เจ้าของบล็อกหรือที่เรียกว่าบล็อกเกอร์ (Blogger) สามารถบันทึกบทความซึ่งอาจเป็นบันทึกส่วนตัวหรือบทความอื่น ๆ ที่เจ้าของบล็อกสนใจ โดยจะแสดงผลเรียงลำดับหัวข้อต่างๆไปตามลำดับเวลา และเนื้อหาที่มีการบันทึกล่าสุด โดยเนื้อหาของบล็อกนั้นมีความหลากหลายทั้ง การแสดงความคิดเห็น (commentary) ข่าว หรือเนื้อหาเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การเมือง ข่าวท้องถิ่น ฯลฯ บางบล็อกก็อาจเป็นบันทึกส่วนบุคคลออนไลน์หรือไดอารี่ออนไลน์ (online diary) (Wikipedia, 2007)

Rebecca Blood (2000) ผู้เขียนหนังสือ The Weblog Handbook นิยามว่า บล็อกมีรูปแบบเป็นบันทึกส่วนบุคคลออนไลน์ ที่ข้อมูลจะถูกบันทึกในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ โดยมีการอัปเดตเนื้อหาประจำและแสดงผลตามเนื้อหาที่บันทึกล่าสุด ซึ่งนิยามนี้สอดคล้องกับ Shawn McIntosh (2005: 285) ที่ระบุว่า บล็อกคือ บันทึกประจำวันออนไลน์ที่ทำให้ผู้เขียนสามารถเผยแพร่ความคิดของตนเอง หรือลิงก์เชื่อมโยงสู่เว็บไซต์อื่นๆ (Blogroll) ที่เจ้าของบล็อกสนใจ

สมศักดิ์ ลิ้มเจริญกิจ(2547) ระบุว่า บล็อกจะสร้างข้อมูลในหน้าเดียวและเรียงลำดับหัวข้อต่างๆไปตามลำดับเวลา โดยนำข้อมูลล่าสุดแสดงขึ้นก่อน จุดเด่นของบล็อก คือการที่บล็อกเกอร์ สามารถสร้างลิงก์ (link) เพื่อเชื่อมโยงไปยังเว็บไซต์อื่นๆที่บล็อกเกอร์สนใจได้ ซึ่งคุณสมบัติส่วนนี้ตอบสนองการจัดการกับข้อมูลบนอินเทอร์เน็ต โดยบล็อกเกอร์สามารถจัดเรียงหัวข้อของข้อมูลที่พบจากเว็บไซต์ต่างๆไว้ในบล็อกและสร้างลิงก์ ไปยังเว็บไซต์ที่ตนเองใช้ประจำ นอกจากนี้บล็อกยังเป็นเครื่องมือที่เปิดโอกาสให้บล็อกเกอร์ สามารถแสดงความคิดเห็น บันทึกข้อมูลที่ตนสนใจหรือเชี่ยวชาญ ซึ่งบางคนอาจจะใช้บล็อกเป็นเว็บไซต์เพื่อใช้งานส่วนตัว ในขณะที่บางคนอาจใช้บล็อกเป็นเวทีในการแสดงความคิดเห็นหรือวิจารณ์เรื่องราวต่างๆ ทั้งในแง่การเมือง สังคม ตลอดจนเรื่องราวบันเทิงอื่นๆ

Kathy E.Gill (2004) ได้สรุปคุณลักษณะหลักของบล็อก ดังต่อไปนี้

- รูปแบบ (format) – บันทึกที่แสดงผลเนื้อหาเรียงตามลำดับเวลาที่บันทึกล่าสุด
- เวลา (timeliness) – มีการอัปเดตเนื้อหาเป็นประจำและมีการระบุวันที่ ที่บันทึกรายการนั้นๆ
- คุณลักษณะ (attribution) – มีการเชื่อมโยงกับหัวข้อข่าว เอกสาร หรือบล็อกอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกัน แต่ละรายการที่โพสต์ขึ้นบล็อก

- ความสามารถในการเข้าถึงเนื้อหาเก่า (old content remains accessible) – มีระบบการจัดเก็บเนื้อหาเก่าในแต่ละรายการ
- การเชื่อมโยงระหว่างบล็อก (blogrolling) – มีการเชื่อมโยงสู่บล็อกที่เกี่ยวข้อง
- ความสะดวกของการรวบรวมข่าว (ease of syndication) – บริการ RSS¹ และเว็บไซต์ภาษา XML²

ที่มาของบล็อก

บล็อกเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารบนอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีที่มาจากเว็บเพจในลักษณะ What's New ในสมัยที่เริ่มมีเวิลด์ ไรด์ เว็บ (World Wide Web) ในเดือนมกราคม ปี 1992 ซึ่งเป็นความคิดของ Tim Berners-Lee นักวิจัยของ CERN (สถาบันวิจัยนิวเคลียร์ภาคพื้นยุโรป) ที่ได้สร้างเว็บเพจ สำหรับแจ้งข่าวใหม่ในวงการเว็บไซต์ โดยทำในลักษณะลิงก์ชี้ไปยังไซต์ชาวนั้นๆ (Wikipedia, 2007) จนกระทั่งในปี 1997 นาย Jom Barger ได้ตั้งชื่อเว็บไซต์ในลักษณะดังกล่าวว่า "Weblog" (เว็บ-ล็อก) ซึ่งต่อมาในปี 1999 นาย Peter Merholz เจ้าของเว็บไซต์ preterme.com ได้สร้างบล็อกของตนเองแล้วตั้งชื่อให้เป็น "We Blog" (วี-บล็อก) ทำให้คำว่า "Weblog" ถูกย่อให้เหลือเพียง "Blog" (บล็อก) ซึ่งเป็นคำที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั่วโลก โดยในยุคแรกผู้เขียนบล็อกจะต้องมีความรู้ทางด้าน การสร้างเว็บไซต์ และภาษา HTML (Blood, อ้างแล้ว) จนในปี 1999 จึงเริ่มเกิดเว็บไซต์ให้บริการสร้างบล็อกสำเร็จรูปขึ้น คือ Blogger.com และ Pitas.com ที่ให้บริการพื้นที่และเครื่องมือสำหรับสร้างบล็อกและมีเว็บไซต์อื่นๆ ที่ให้บริการบล็อกสำเร็จรูปเกิดขึ้นตามมาอีกมากมายจนถึงปัจจุบัน (สมศักดิ์ ลิ้มเจริญกิจ, อ้างแล้ว)

โครงสร้างของบล็อก

วัชรวิ วงศาโรจน์(2550) ระบุว่า โครงสร้างของบล็อกโดยทั่วไป จะประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้

1. ชื่อบล็อก – ชื่อของบล็อกที่เจ้าของบล็อกเป็นผู้ตั้งขึ้น ซึ่งอาจเป็นชื่อเจ้าของบล็อกเองหรือเป็นชื่อที่เจ้าของบล็อกสนใจ
2. สโลแกน – เป็นข้อความสั้นที่อธิบายถึงความหมายของบล็อกโดยรวม
3. ปฏิทิน – ปฏิทินสำหรับระบุวันเวลา มักจะอยู่ด้านบนซ้ายหรือบนขวา เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้เข้าชมบล็อกสามารถคลิกเลือกวันที่หรือเดือนปีที่ต้องการได้

¹ ย่อมาจาก Really Simple Syndication คือ บริการใหม่บนเว็บไซต์ภาษา XML ใช้สำหรับดึงข่าวจากเว็บต่างๆ มาแสดงบนหน้าเว็บเพจ โดยนำมาเฉพาะหัวข้อข่าว เมื่อผู้ใช้คลิกลิงก์ก็จะแสดงรายละเอียดข่าวในเว็บต้นฉบับนั้นๆ โดยที่หัวข้อข่าวจะอัปเดตตามเว็บต้นทาง

² ย่อมาจาก Extensible Markup Language เป็นภาษาที่ใช้ในการเขียนเอกสาร Markup (Markup document) ที่ใช้ในการสร้างเว็บเพจ โดยมีคุณลักษณะเด่นคือ สามารถเก็บข้อมูลที่มีลักษณะเดียวกันโดยการสร้าง tag เพื่อกำหนดโครงสร้างข้อมูลได้

4. **ชื่อบทความ** – เป็นชื่อเรื่องที่เจ้าของบล็อกตั้งขึ้น ซึ่งชื่อนั้นควรสั้นกระชับและสื่อความหมายถึงเรื่องที่จะเขียน
5. **วันที่และเวลา** – เป็นตัวบอกผู้เข้าชมว่าบทความนั้นเขียนขึ้นมาเมื่อไหร่ โดยในตอนนี้จะรวมไปถึงวันที่เวลาที่ผู้อ่านบล็อกได้เขียนคอมเมนต์แสดงความคิดเห็นไว้ด้วย โดยส่วนนี้จะเป็นการบอกว่าบทความหรือคอมเมนต์นั้นได้รับการอัปเดตล่าสุดเมื่อไหร่
6. **เนื้อหาบทความ** – บทความ อาจเป็นได้ทั้งข้อความ รูปภาพ ไฟลิตวีโอ และแอนิเมชัน(Animation) ซึ่งเป็นส่วนหลักที่ผู้เข้าชมบล็อกจะได้อ่าน
7. **ชื่อผู้เขียนบทความ** – สำหรับบล็อกที่มีชื่อผู้เขียนรวมอยู่หลายๆคน ก็อาจจะมีการใส่ชื่อของผู้เขียนบทความไว้ด้วยก็ได้ ส่วนบล็อกที่เจ้าของบล็อกเป็นผู้เขียนบทความเพียงคนเดียว ก็อาจไม่ต้องใส่ชื่อผู้เขียน
8. **ส่วนแสดงความคิดเห็นจากผู้อ่าน(Comment)** – เป็นส่วนของเครื่องมือ สำหรับให้ผู้อ่านบล็อกเขียนข้อความสื่อสารกับผู้เขียนบทความ โดยอาจเป็นการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทความนั้นๆ หรืออาจเป็นการพูดคุยกันระหว่างผู้เขียนบทความกับผู้อ่านบทความก็ได้
9. **ลิงก์ถาวร(Permalink)** – เป็นลิงก์สำหรับเชื่อมต่อไปยังบทความที่ต้องการ สามารถนำมาไว้บนหน้าบล็อกของตนเองหรือสำหรับให้บล็อกอื่นๆ นำไปเป็นลิงก์อ้างอิงได้
10. **ลิงก์ไปบทความเก่า** – บทความเก่าหรือบทความย้อนหลัง มักจะถูกเรียงไว้อย่างเป็นลำดับ เพื่อให้ผู้เข้าชมบล็อกสามารถค้นหาและเข้าถึงได้ง่าย
11. **ลิงก์ไปบล็อกอื่น(Blogroll)** – นอกเหนือจากลิงก์ที่เชื่อมต่อไปยังเนื้อหาภายในบล็อกเองแล้ว บล็อกยังมีจุดเด่นคือ การสร้างลิงก์ไปยังบทความที่อยู่ในบล็อกอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดความหลากหลายขึ้นมาก
12. **อัปเดต RSS** – RSS เป็นหัวข้อข่าวที่ได้รับการอัปเดตไปตามการสร้างเนื้อหาของเจ้าของบล็อก ซึ่งทำให้อ่านสามารถเข้าถึงบล็อกนั้นๆได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจนำข้อมูลจากบล็อกอื่นในแบบ RSS ไปแสดงในบล็อกของตนก็ได้

ประเภทของบล็อก (Blog Genre)

Herring และคณะ (2005) ทำการศึกษาประเภทของบล็อก โดยจำแนกตามวัตถุประสงค์หลัก (purpose of the blog) ออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. **Filter** - เป็นรูปแบบเก่าแก่ที่สุดของบล็อก โดยมีลักษณะมาจากรูปแบบบล็อกของ Tim Berners-Lee ที่นำรายชื่อเว็บไซต์ใหม่ที่ได้เข้าไปเยี่ยมชมมาโพสต์ขึ้นบล็อกของตนเอง (pressurfs) ซึ่งบล็อกในรูปแบบ Filter นั้นจะมีเนื้อหาเป็นเรื่องราวต่างๆที่บล็อกเกอร์ต้องการนำเสนอหรือเรื่องราวจากเว็บไซต์อื่นๆที่บล็อกเกอร์สรุปเนื้อหามาเผยแพร่หรือรวบรวมลิงก์เพื่อเชื่อมโยงไปยังไซต์ของเรื่องนั้น เช่น เหตุการณ์ในประเทศหรือต่างประเทศ เป็นต้น

2. Diary หรือ Personal Online Diary - บล็อกในรูปแบบบันทึกส่วนบุคคลของบล็อกเกอร์ โดยเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นบันทึกประจำวัน ความคิดหรืออารมณ์ความรู้สึกของเจ้าของบล็อกนั้นๆ
3. K- log หรือ Knowledge log - บล็อกที่มีวัตถุประสงค์ในการแบ่งปันความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆที่เจ้าของบล็อกเชี่ยวชาญ ซึ่ง K-logs นี้คล้ายกับแบบบันทึกของนักวิจัยที่ใช้เพื่อบันทึกผลการสังเกต และรายการอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
4. Mix - เว็บไซต์บล็อกที่มีเนื้อหาในรูปแบบต่างๆ ช่างต้น 2 รูปแบบขึ้นไป
5. Other - เว็บไซต์บล็อกที่มีเนื้อหาในรูปแบบปกิณกะ ที่ไม่ใช่ 4 รูปแบบที่กล่าวข้างต้น

เกรียงไกร วิชระอนนท์(2547) ได้แบ่งประเภทบล็อกตามลักษณะเนื้อหาออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. Info Blog – ย่อมาจากจาก Information Blog หมายถึงบล็อกที่มีเนื้อหาสาระเป็นข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับวงการเฉพาะด้านต่างๆ เช่น กฎหมาย สัตว์เลี้ยง เทคโนโลยี ฯลฯ หรือเป็นเนื้อหาที่เจ้าของบล็อกสนใจและมีการแทรกความคิดความเห็นลงไปซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะกล่าวถึงความเคลื่อนไหวใหม่ๆในวงการ เช่น keeinglegal.com เป็น info blog ที่เกี่ยวข้องกับวงการกฎหมายของอังกฤษ Slashdot.com ที่เกี่ยวข้องกับวงการไอที ฯลฯ
2. Journal Blog – หรือที่เรียกว่า Diary online เนื้อหาจะเกี่ยวข้องกับตัวเจ้าของบล็อกเอง ซึ่งอาจเป็นบันทึกประจำวันของบล็อกเกอร์ ความรู้สึกนึกคิด หรือสิ่งที่เจ้าของบล็อกสนใจ
3. News Blog – ในบางครั้งเรียกว่า pundit blog ซึ่งบล็อกประเภทนี้จะเกี่ยวข้องกับข่าว โดยเนื้อหา มักจะอ้างอิงแหล่งข่าวที่เป็น “สื่อแบบเก่า” (old media ในวงการบล็อกหมายถึง ทีวี หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ฯลฯ) โดยอาจทำลิงก์ไปยังเว็บไซต์ของสื่อเหล่านั้น และแสดงความคิดเห็นถึงข่าวนั้นๆ หรือในบางกรณีบล็อกเกอร์ก็ทำหน้าที่เสนอข่าวเอง หากบล็อกเกอร์เป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ด้วย ซึ่งในทางกลับกัน สื่อมวลชนก็อาจทำบล็อกเพื่อเสนอข่าวสารเช่นกัน ซึ่งอาจเป็นตัวนักข่าว หรือองค์กรข่าว เช่น บล็อกของสำนักข่าว MSNBC.COM, หนังสือพิมพ์ The Guardian เป็นต้น

รูปแบบการสื่อสารและลักษณะเนื้อหาของบล็อก

Deuze (2003) กล่าวว่า อินเทอร์เน็ต ได้ให้อำนาจผู้ใช้ในการพัฒนาการสื่อสารผ่านหลายช่องทาง เช่น ห้องแชท อีเมล เว็บไซต์ส่วนตัวและบล็อก ซึ่งการบันทึกเนื้อหาในบล็อกนั้นได้ให้โอกาสแก่ประชาชนในการแบ่งปันความคิดและประสบการณ์ของตนสู่มวลชน ทำให้คนธรรมดากลายเป็นผู้สร้างเนื้อหา และมีศักยภาพที่จะเผยแพร่งานเขียนของตนออกไปทั่วโลก

Wijnia, E. (2004) ทำการศึกษารูปแบบการสื่อสารบนบล็อก (Information pattern) พบว่าบล็อกมีรูปแบบการสื่อสารที่ผสมผสานกัน 3 รูปแบบคือ การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (consultation) การลงทะเบียน (registration) และการสนทนา (conversation) และช่องทางที่มีลักษณะ

ผสมระหว่างหน้าเว็บเพจแบบดั้งเดิมกับกระดานสนทนา นอกจากนี้การใช้บล็อกยังสะท้อนความคิดของผู้ใช้ คือ การแสดงตนเอง การแบ่งปันความรู้และการวิพากษ์วิจารณ์สังคม

บล็อกมีลักษณะการสื่อสารทั้งในรูปแบบหนึ่งสู่มวลชน (one-to-many) ในบล็อกส่วนบุคคล (individual blog) และรูปแบบการสื่อสารจากมวลชนสู่มวลชน (many-to-many) ในบล็อกชุมชน (community blog) โดยบล็อกนั้นได้สร้างวัฒนธรรมของสื่อสังคม (Social Media) ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการสื่อสารที่มีความกระตือรือร้นได้แบ่งปันความสนใจและร่วมกันสร้างชุมชนออนไลน์ที่เชื่อถือได้ ซึ่งอิทธิพลของบล็อกนั้นมากจากความสามารถในการทำให้ปัจเจกบุคคลได้มีส่วนร่วมในหลายบทบาทพร้อมๆกัน ทั้ง ผู้ผลิตเนื้อหา ผู้เสนอแนะความคิดเห็น และนักเขียน (Bowman and Willis, 2003)

ในส่วนของเนื้อหาของบทความของบล็อกนั้น สามารถเป็นเรื่องต่างๆได้ทุกชนิดซึ่งอาจเป็นเรื่องส่วนตัวของเจ้าของบล็อก หรือเรื่องที่ผู้เขียนสนใจ เช่น การเมือง เทคโนโลยี ฯลฯ โดยบล็อกเกอร์สามารถใช้รูปแบบของการเขียนแบบไม่เป็นทางการ และแสดงความคิดเห็นของตนลงไปได้ ซึ่งแตกต่างจากเว็บไซต์เนื่องจากเนื้อหาของเว็บไซต์นั้น มีรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นรายงานข้อเท็จจริงโดยไม่มีความคิดเห็นของผู้เขียน นอกจากนี้ บล็อกยังสร้างสังคมกลุ่มย่อยๆขึ้นมาได้ โดยในสังคมนี้ผู้คนสามารถพูดคุยในเรื่องที่สนใจร่วมกันได้ตรงตามความต้องการของตนเอง (วัชรีย์ วงศาโรจน์, 2005)

ปิยนตร ชาวโต (2545 อ้างถึงในพรราชสิริ กุลลาบ, 2550) อธิบายว่า นักเขียนไดอารี่ออนไลน์นั้นมีอำนาจในการกำหนดวาระการสื่อสารของเว็บไซต์ของตนได้ จากการเลือกเรื่องราวที่ตนเองคิดว่าน่าสนใจหรือเป็นประโยชน์ สมควรแก่การแบ่งปันสู่มวลชน ซึ่งข้อเขียนส่วนใหญ่ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอารมณ์และความรู้สึกส่วนบุคคล ไปสู่การเล่าเหตุการณ์อย่างให้ข้อมูลสถานความคิดเห็นส่วนตัว เรื่องราวของบล็อกจึงมีประเด็นที่หลากหลายทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ เรื่อยไปจนถึงหัวข้อเกี่ยวกับการวิจารณ์ศิลปะ เช่น ภาพยนตร์ ดนตรี หนังสือ เป็นต้น ไดอารี่ออนไลน์หรือบล็อกในเวลาต่อมาจึงพัฒนาจากการเป็นช่องทางระบายอารมณ์ของผู้เขียนไปสู่การเป็นเวทีในการกระจายข้อมูลสู่กัน

นอกจากจะเป็นสื่อที่ให้อำนาจผู้ใช้ในการกำหนดเนื้อหาแล้ว บล็อกยังมีลักษณะเป็นสื่อปฏิสัมพันธ์ ที่มีการสื่อสารแบบ 2 ทาง (two-way communication) เนื่องจากส่วนของการแสดงความคิดเห็นจากผู้อ่าน (Comment) นั้นได้ให้ผู้ใช้คนอื่นๆสามารถเขียนข้อความเพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่บล็อกเกอร์นำเสนอได้โดยตรง โดยเป็นช่องทางติดต่อระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน หรือระหว่างผู้อ่านด้วยกันเองที่อาจใช้ส่วนนี้ในการอภิปรายเกี่ยวกับประเด็นที่ผู้เขียนหรือบล็อกเกอร์นำเสนอได้อีกด้วย (Brady, 2005: 7)

เมื่อพิจารณาลักษณะการสื่อสารที่เกิดขึ้นในบล็อกตามทฤษฎีการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ พบว่า การสื่อสารบนบล็อกมีรูปแบบเดียวกันกับลักษณะการสื่อสารมวลชนบนเวปไซด์ ไรต์เว็บ(World Wide Web)³ เนื่องจากบล็อกนั้นเป็นการสื่อสารแบบสองทางระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่าน ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสารในบล็อกนั้นเกิดขึ้นจากสภาพการสื่อสารผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์ (Computer Mediated Environment) ดังนั้นข่าวสาร (Content) จากผู้ส่งสารจึงไม่ได้ถูกส่งผ่านไปยังผู้รับสารโดยตรง แต่เป็นการส่งผ่านตัวกลาง (Medium) ซึ่งในที่นี้คือ บล็อก อย่างไรก็ตาม ผู้ใช้บล็อกจะมีบทบาทเป็นได้ทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสารในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อบล็อกเกอร์ (Blogger) เขียนบล็อกของตนเองแล้ว บล็อกเกอร์ก็สามารถอ่านบล็อกของผู้อื่นแล้วเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้แสดงความคิดเห็น (Commentator) ในบล็อกของผู้อื่นที่ตนเองสนใจได้เช่นกัน

งานวิจัยของ Mishne, G. และ Glance, N. (2006) ทำการศึกษาลักษณะของส่วนแสดงความคิดเห็นของบล็อก โดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความนิยมของบล็อกกับรูปแบบของการแสดงความคิดเห็นและลักษณะเนื้อหาที่แสดงความคิดเห็น พบว่า จำนวนของการแสดงความคิดเห็นมีความสัมพันธ์กับความนิยมของเรื่องที่โพสต์ขึ้นบล็อกและตัวบล็อก ในขณะที่เนื้อหาที่ปรากฏในส่วนการแสดงความคิดเห็นนั้นสามารถจำแนกได้หลายประเภท คือ การทักทายส่วนบุคคล (post by friend) การแสดงความขอบคุณผู้เขียนสำหรับประเด็นที่น่าสนใจ การชี้ให้เห็นถึงข้อมูลเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่น่าสนใจ และการแสดงความคิดเห็นโต้แย้ง (disputative) กับบล็อกเกอร์ (หรือกับผู้อ่านคนอื่น) ซึ่งการแสดงความคิดเห็นประเภทนี้ได้สร้างการอภิปรายออนไลน์ให้เกิดขึ้น

ปิยนตร ชาวโต (อ้างแล้ว) ระบุว่า ส่วนที่มีการลงบันทึกข้อเสนอแนะของบล็อกนั้น มีหน้าที่คล้ายกับเว็บบอร์ด ที่ให้ผู้อื่นสามารถแสดงความคิดเห็นในเรื่องราวที่ปรากฏ ทำให้กลายเป็นพื้นที่ที่บุคคลเข้ามาอ่านความคิดเห็นของกันและกัน ซึ่งลักษณะของข้อเสนอแนะอาจเป็นการแสดงความเห็นต่อเรื่องที่อ่านหรือไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาเลยก็เป็นได้ โดยการแสดงความคิดเห็นนี้ก่อให้เกิดเครือข่ายและความรู้สึกคุ้นเคย ในขณะเดียวกันก็สามารถบอกเล่า หรือรายงานเรื่องราวต่างๆ เสมือนผู้สื่อข่าวในโลกไซเบอร์ (Journalist by Cyber Space) ได้

บล็อก : พื้นที่สาธารณะแห่งใหม่บนไซเบอร์สเปซ

Blood (2002 อ้างถึงใน Melissa Wall, 2005) กล่าวว่า บล็อกได้ทำให้เส้นแบ่งระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวเลือนรางลง ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงคุณลักษณะของบล็อกในบริบทของแนวคิดพื้นที่สาธารณะ(Public Sphere) จะพบว่า บล็อกมีสถานะอยู่ระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว เนื่องจากบล็อกนั้นถูกเขียนโดยปัจเจกบุคคลที่ต้องการแสดงทัศนคติและความคิดเห็น ในขณะเดียวกัน บล็อกก็เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่สาธารณะผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต ดังที่ Reese และคณะ (2007) กล่าวว่า แนวคิดเกี่ยวกับ "โลกแห่งบล็อก (Blogosphere)" นั้นมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดพื้นที่สาธารณะของ

³ แบบจำลองลักษณะการสื่อสารมวลชนบนเวปไซด์ ไรต์เว็บ หน้า 11

Habermas เนื่องจาก ในกระบวนการสื่อสารสาธารณะของทั้งสองแนวคิดนั้นไม่มีขอบเขตของเหตุการณ์โต้แย้งและการอภิปราย ในขณะที่วารสารศาสตร์เป็นสิ่งที่อยู่ตรงกลางในกระบวนการสื่อสาร เพื่อทำหน้าที่ในการสนับสนุนและขยายเสียงของมหาชน

Gary Thomson (2003) ระบุว่า บล็อกได้เปิดให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้นในพื้นที่สาธารณะอิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากคุณลักษณะต่างๆของบล็อกนั้นก่อให้เกิดการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) และลักษณะของการสื่อสารอย่างเป็นทางการโดยเจตนาอย่างยิ่ง ในส่วนการแสดงความคิดเห็น (Comment) นอกจากนี้ บล็อกยังเป็นสื่อปฏิสัมพันธ์ที่มีความเป็นชุมชนในลักษณะของชุมชนเสมือน (Virtual community) แต่อย่างไรก็ตามการแสดงความคิดเห็นของคนในชุมชนออนไลน์นี้ ตรงกับแนวคิดของ Habermas ในเรื่องของ "mere opinion" หรือความคิดเห็นที่ขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมหรือ ความเห็นส่วนรวมของคนในชุมชน มากกว่า "public opinion" หรือมติสาธารณะที่ขึ้นอยู่กับเหตุและผล

การเติบโตของโลกแห่งบล็อก (Blogosphere) และอิทธิพลของบล็อก

บล็อกเป็นปรากฏการณ์การสื่อสารที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่งจากผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลก ซึ่งโลกแห่งบล็อก หรือ Blogosphere นั้นมีการเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยในปี 1999 ปีซึ่งเป็นปีที่กำเนิดบล็อกนั้นบล็อกทั่วโลกมีจำนวนเพียงประมาณ 50 บล็อก ในปี 2002 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 500,000 บล็อก ต่อมาในปี 2004 มีจำนวนประมาณ 2.4 ล้านถึง 4.1 ล้านบล็อก ปี 2005 จำนวนบล็อกได้เพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวหรือประมาณ 14.2 ล้านบล็อกหรือจำนวนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ประมาณ 80,000 บล็อกต่อวัน (Deniel W. และ Henry Farrell, 2004 ,Nguyen , 2006) จนกระทั่งในเดือนเมษายน ปี 2007 การสำรวจจากบล็อกเสิร์ชเอนจิน Technorati.com (2007) พบว่ามีบล็อกทั่วโลกที่มีผู้ค้นหาและเข้าไปใช้งานมากกว่า 71 ล้านบล็อก หรือมีบล็อกที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ 120,000 บล็อก ต่อวันและมีบทความที่ถูกโพสต์ขึ้นถึง 1.5 ล้านรายการต่อวัน ในปัจจุบัน บล็อกนั้นได้เปลี่ยนรูปแบบจากบันทึกส่วนตัวออนไลน์ไปเป็น 'สื่อ' ที่ทรงประสิทธิภาพและเป็นเครื่องมือในการจัดการข้อมูลข่าวสารที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อวงการต่างๆทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการสื่อสารความรู้สู่สาธารณะ

บล็อกมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสื่อสารทางการเมืองในสหรัฐอเมริกา โดยมีผู้เข้าชมบล็อกประเภทการเมืองใน 5 อันดับแรกถึง 500,000 คนต่อวัน และถือว่บล็อกเป็นแหล่งข่าวสารทางการเมืองที่สำคัญ ซึ่งบล็อกเกอร์บางคนได้ทำหน้าที่เป็นสื่อมวลชนที่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมเหตุการณ์และสถานที่ระดับชาติ เช่น การประชุมระดับชาติว่าด้วยประชาธิปไตย (Democratic National Convention) และทำเนียบประธานาธิบดี เป็นต้น (Nguyen, อ้างแล้ว: 4)

Lowson- Borders และ Krik (2005) ทำการวิเคราะห์เนื้อหาบล็อกกรณีศึกษาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปี 2004 พบว่า บล็อกนั้นเป็นบันทึกสังคม (social diaries) ที่เป็นสื่อทางการเมืองเพื่อใช้ในการแสดงตนเองอย่างเป็นประชาธิปไตย เป็นเครื่องมือในการจัดการสำหรับผู้สมัครรับเลือกตั้งและเป็นรูปแบบของวารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วม ซึ่ง Glaser (2004 อ้างถึงใน Lawson-Borders และ Krik อ้างแล้ว) กล่าวว่า บล็อกได้เปลี่ยนความคิดของประชาชนเกี่ยวกับการเมืองและเสนอช่องทางใหม่ในการสื่อสาร

Drezner และ Farrell (2004) ศึกษาพลังของบล็อกในการสื่อสารทางการเมือง พบว่าบล็อกสามารถสร้างวาระทางสังคมหรือกรอบที่มีความหมายที่แสดงให้เห็นเป็นจุดสำคัญสำหรับสื่อกระแสหลักและสร้างให้เกิดการอภิปรายทางการเมืองได้

นอกจากนี้ บล็อกเป็นเครื่องมือในการดำเนินการทางธุรกิจ ด้วยประสิทธิภาพทางการสื่อสารและต้นทุนที่ถูกกว่าทำให้บริษัทและองค์กรทั่วโลกจำนวนไม่น้อยเปิดบล็อกของตนเองขึ้น โดยส่วนหนึ่งใช้บล็อกแทนสื่อออนไลน์อื่นๆ บล็อกนั้นได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเพื่อการสื่อสารทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กรได้เป็นอย่างดี โดยมีประโยชน์ต่อการสื่อสารขององค์กรธุรกิจดังนี้

การสื่อสารภายในองค์กร สามารถใช้บล็อกในการแบ่งปันและสะสมความรู้ซึ่งบล็อกนั้นจะกลายเป็นแหล่งบริหารจัดการความรู้ขององค์กร ในขณะที่เดียวกันอาจใช้ในการทำงานออนไลน์เพื่อพูดคุย แสดงความคิดเห็นหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันภายในทีมต่างๆ หรือเป็นที่รวบรวมข้อมูลความก้าวหน้าของงานต่างๆ และบันทึกเหตุการณ์ระหว่างการทำงานให้กับทีมงานและผู้บริหารได้

สำหรับการสื่อสารภายนอกองค์กรนั้น บล็อกเป็นพื้นที่ในการนำเสนอสินค้าใหม่ บริการหรือโปรโมชั่นใหม่ให้กลุ่มเป้าหมายได้วิจารณ์หรือเสนอแนะและเป็นพื้นที่ในการปฏิสัมพันธ์กับลูกค้า ในขณะที่เดียวกันอาจใช้เพื่อการประชาสัมพันธ์หรือโฆษณาไปยังสื่อมวลชนและคนทั่วโลกให้รู้จัก หรืออาจสร้างแบรนด์ผ่านเรื่องราวในบล็อกและใช้เพื่อการรับสมัครคนทำงานได้อย่างตรงกลุ่มเป้าหมาย (กติกาสายเสณีย์ อ้างถึงใน สมคิด อเนกทวีผล, 2550:104-105)

ในทางการสื่อสารความรู้ บล็อกเป็นเครื่องมือในการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพและเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญในปัจจุบัน ซึ่ง Klamma และคณะ (2007) ศึกษาการใช้บล็อกในการจัดการความรู้ (Knowledge Management) พบว่า บล็อกนั้นสามารถกำหนดกระบวนการจัดการความรู้ที่สำคัญ 3 ขั้นตอน คือการสร้างสรรค์แนวคิด (idea creation) กระดานข่าวแบบชุมชน (sharing, community forums) และ การกระจายความรู้ (spreading of Knowledge)

บล็อกได้เปิดให้พลเมืองผู้มีความเชี่ยวชาญในศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งเข้ามาแบ่งปันประสบการณ์ความรู้ในศาสตร์ของตน ซึ่งบล็อกเกอร์สามารถสร้างลิงก์เชื่อมโยงไปยังแหล่งอ้างอิงเพื่อให้ผู้อ่านสามารถตรวจสอบข้อมูลหรือหาความรู้เพิ่มเติมได้ นอกจากนี้ยังสามารถสร้างเครือข่ายความรู้ในสาขาต่างๆ โดย

บล็อกหลายๆบล็อกในสาขาเดียวกันอาจเชื่อมโยงกันหรือใช้เป็นพื้นที่ในการอภิปรายเกี่ยวกับประเด็นต่างๆในสาขานั้นหรือใช้ในการทำวิจัยกลุ่มก็ได้ (Brady, 2005:8, 11)

ในการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับพัฒนาการ กระบวนการผลิตและการจัดการเว็บไซต์โอเคเนชั่น ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับบล็อก เป็นกรอบในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณลักษณะ และโครงสร้างของบล็อกที่ทำให้ผู้ใช้สามารถผลิตเนื้อหาได้ด้วยตนเอง และมีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนได้ ซึ่งนำไปสู่การเกิดขึ้นของกระบวนการวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง

6. แนวคิดเกี่ยวกับวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง (Citizen Journalism)

คำนิยาม – ที่มาของวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง

วารสารศาสตร์ภาคพลเมือง (Citizen Journalism) หรือ วารสารศาสตร์รากหญ้า (Grassroots Journalism) และ วารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Journalism) คือ กระบวนการที่เนื้อหาข่าวถูกสร้างขึ้นโดยพลเมืองผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่ไม่ได้รับการฝึกฝนทางวารสารศาสตร์ ซึ่ง Shayne Bowman และ Chris Willis (2003) ผู้เขียนเรื่อง "We Media: How Audiences are Shaping the Future of News and Information" ระบุว่า วารสารศาสตร์ภาคพลเมือง คือ การที่พลเมืองที่มีบทบาทในการรวบรวม รายงาน วิเคราะห์และกระจายข่าวสารและข้อมูล โดยเป้าหมายของการมีส่วนร่วมนี้คือ การเสนอข้อมูลที่เป็นอิสระ เชื่อถือได้ ถูกต้องแม่นยำ แพร่กระจายในวงกว้าง และเกี่ยวข้องกับข้อมูลสารสนเทศ

Glaser (2004) ผู้สื่อข่าวอิสระผู้เขียนบทความในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสื่อใหม่ กล่าวว่า แนวคิดเบื้องหลังของวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง ก็คือ พลเมืองผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกฝนด้านวารสารศาสตร์สามารถใช้เครื่องมือเทคโนโลยีที่ทันสมัยและความสามารถในการแพร่กระจายทั่วโลกของอินเทอร์เน็ตเพื่อสร้างสรรค์เนื้อหา ขยายข้อมูลหรือตรวจสอบข้อเท็จจริงของสื่อกระแสหลักด้วยตนเองหรือร่วมกับผู้อื่น

Gill, Kathy E. (2004) ระบุว่า วารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดที่นำการสื่อสารสองทางแบบขยายระหว่างสื่อที่ถูกสร้างขึ้นและผู้อ่านมาใช้ โดยให้ผู้อ่านมีปฏิสัมพันธ์กับผู้สื่อข่าวและองค์กรข่าวได้ ซึ่งนิยามนี้สอดคล้องกับมุมมองของ Javis (2006, อ้างถึงใน Deuze, M. และคณะ, 2007) ที่เรียกลักษณะของวารสารศาสตร์รูปแบบใหม่นี้ว่า 'วารสารศาสตร์แบบเครือข่าย' (networked journalism) ซึ่งเป็นลักษณะที่ผู้สื่อข่าวมืออาชีพและมือสมัครเล่นทำงานร่วมกันในการหาเรื่องราว เชื่อมโยงกันเพื่อแบ่งปันข้อเท็จจริง คำถาม คำตอบ และแนวคิด ซึ่งเขามองว่าความสัมพันธ์อันซับซ้อนนี้จะสร้างให้เกิดข่าวได้ โดยวารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วมเน้นที่กระบวนการมากกว่าผลผลิต

วารสารศาสตร์ภาคพลเมืองนั้น อาจมีคำเรียกที่หลากหลายซึ่งแตกต่างกันไปตามบริบท ได้แก่ citizen journalism, participatory journalism, do-it-yourself journalism, deliberative journalism, we media, personal publishing, self-publishing, alternative media/publishing, collaborative publishing, open publishing, social media และ community publishing แต่อย่างไรก็ดีความหมายโดยรวมของคำเหล่านี้ก็คือ ลักษณะของวารสารศาสตร์ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการรวบรวม สร้างสรรค์เนื้อหาและเผยแพร่ข่าวสารสู่สาธารณะผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศนั่นเอง (Nguyen, A., 2006)

แนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองนั้นเกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนา การแพร่กระจายและความสามารถในการใช้ซอฟต์แวร์ที่ช่วยในการผลิตเว็บไซต์ ในยุค 1990 ซึ่งได้เปลี่ยนลักษณะของผู้รับข่าวสารแบบไม่กระตือรือร้น ให้กลายเป็นผู้บริโภคที่มีลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interactive Consumers) ต่อมาในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 ได้เกิดเว็บล็อกซึ่งเป็นเครื่องมือที่เปลี่ยนผู้บริโภคแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactive Consumers) ให้กลายเป็นผู้ผลิต (Interactive producer) ทำให้อำนาจของผู้ผลิตข่าวและผู้บริโภคข่าวนั้นสมดุลกัน กล่าวคือ ผู้สื่อข่าวอาชีพนั้นไม่ใช่ผู้นำในวงการข่าวอีกต่อไป (Kolodzy, 2006) แต่จะกลายเป็นผู้นำบนกระดานข่าว (Forum Lead) หรือเป็นสื่อกลางมากกว่าการเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาธรรมดา ในขณะที่ผู้ชมจะไม่ใช่เพียงผู้บริโภคอีกต่อไป แต่จะกลายเป็น 'pro-sumers' ซึ่งผสมผสานระหว่างผู้บริโภค (consumer) และผู้ผลิต (producer) (John Seely Brown, อ้างถึงใน Bowman และ Willis, 2003:9)

อังศุมาลิน บุรุษ (2550) กล่าวว่า พลเมืองในยุคสารสนเทศนี้สามารถเข้าถึงการใช้งานเทคโนโลยีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต หรือโทรศัพท์เคลื่อนที่ ที่สามารถบันทึกภาพอัดเสียงและคลิปวิดีโอและส่งต่อข้อมูลได้อย่างชัดเจน จึงทำให้สามารถรับและถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ววารสารศาสตร์ภาคพลเมืองและสื่อพลเมืองจึงเกิดขึ้นมาบนพื้นฐานของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสาร โดยมีจุดเด่นที่สื่อกระแสหลักควรเรียนรู้ก็คือ ความสามารถในการสร้างสรรค์และคิดหาวิธีเผยแพร่ สื่อสารเรื่องราวจากมุมต่างๆที่คนทั่วไปได้พบเห็นแล้วนำมารายงานบอกต่อให้แก่สาธารณชนและสื่อมวลชนกระแสหลัก

คุณลักษณะของสื่อในวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง

J.D Lasica. (2003) ระบุคุณลักษณะของสื่อที่มีความเป็นวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง 5 ประการ ดังนี้

1. ผู้รับสารมีส่วนร่วม (Audience Participation) เช่น การที่ผู้อ่านแสดงความคิดเห็นต่อข่าว บล็อกส่วนบุคคล ภาพนิ่งหรือภาพวิดีโอที่ได้มาจากกล้องส่วนบุคคล หรือข่าวท้องถิ่นที่เขียนขึ้นโดยคนในชุมชน

2. เป็นเว็บไซต์ข่าวสารหรือข้อมูลที่มีความเป็นอิสระ (Independent news and information Websites) เช่น เว็บไซต์รายงานสถิติผู้บริโภค หรือ บล็อกDrudge Report (<http://drudgereport.com>)
3. เป็นเว็บไซต์ข่าวที่ผู้อ่านมีส่วนร่วมในการผลิตเต็มที่ เช่น เว็บไซต์ OhmyNews (<http://www.ohmynews.com>)
4. เว็บไซต์สื่อที่มีการร่วมมือและการส่งเสริมกัน (Collaborative and contributory media sites) เช่น เว็บไซต์ Slashdot เว็บไซต์Kuro5hin
5. สื่อชนิดเบาบาง (thin media) ประเภทอื่นๆ เช่น กลุ่มรายชื่ออีเมล (Mailing Lists) จดหมายข่าวอิเล็กทรอนิกส์ (email newsletter) เป็นต้น
6. เว็บไซต์ที่ผู้ผลิตกระจายเสียงบนอินเทอร์เน็ต เช่น เว็บไซต์ KenRadio หรือ Youtube

Bowman และ Willis (อ้างแล้ว, 22-47) ได้จำแนกประเภทของเครื่องมือที่ใช้ในวารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วมออกเป็น 6 ประเภทคือ

1. กระดานสนทนาบนอินเทอร์เน็ต ลิสต์เซิร์ฟ กระดานข่าว (Internet discussion boards, listserves, Forum)
2. เว็บไซต์ที่มีเนื้อหาที่ผู้ใช้ผลิตขึ้น (User-generated contents from)
3. เว็บไซต์ หรือ บล็อก ที่สร้างขึ้นโดยปัจเจกบุคคล นักกิจกรรม ชุมชน ที่มีความเชื่อมโยงกับสื่อดั้งเดิม (Web logs, or Blogs, produced by individuals, activists, communities, in conjunction with traditional media)
4. มือถือล็อก ที่ใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ (Mob logs (Using mobile/ cell phones) และ วิดีโอล็อก ที่ใช้วิดีโอ (vlogs (Using video))
5. การรายงานข่าวและการบรรณาธิการเว็บไซต์แบบมีส่วนร่วม รวมถึงวิกิพีเดียที่สร้างและแก้ไขเนื้อหาโดยพลเมือง (Collaborative reporting and editing for the Web, including wikis created and edited by anyone)
6. พอดแคสต์ (Podcasts)

องค์ประกอบของกระบวนการวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง

Rosen J. (2006 อ้างถึงใน Williams, Lisa และคณะ, 2007) ระบุว่า กระบวนการรายงานข่าวที่เกิดขึ้นจากผู้ชม (Audience) บนสื่ออินเทอร์เน็ต หรือกระบวนการวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองนั้น เกิดขึ้นจากองค์ประกอบหลัก 4 ประการ คือ

1. *User generated content (UGC)* คือ การที่ประชาชนทั่วไปได้รับการสนับสนุนให้สร้างและเผยแพร่ผลงานของตนเองเช่น บทความ รูปภาพและรายการเหตุการณ์ต่างๆ

2. *Blog hub* คือ การที่ผู้ชมสามารถมีส่วนร่วมได้โดยการเขียนเรื่อง ภาพถ่ายและรายงานเหตุการณ์ต่างๆ เผยแพร่ขึ้นบนบล็อกส่วนตัวที่อยู่ภายใต้เว็บไซต์ขององค์กรข่าวที่ให้บริการพื้นที่บล็อก

3. *Community hub* คือ ชุมชนออนไลน์นี้สามารถเกิดขึ้นจากองค์ประกอบข้างต้น ซึ่งก่อให้เกิดเครือข่ายทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนมีการติดต่อกัน

4. *Newsroom transparency* คือ การที่องค์กรข่าวได้เปิดพื้นที่ให้กับคนธรรมดาได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างข่าว และช่วยให้คนเหล่านั้นเข้าใจถึงความสำคัญและหน้าที่ของบรรณาธิการข่าว

ระบบสื่อของวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง

ระบบสื่อของวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองนั้นเป็นระบบสื่อรูปแบบใหม่ที่มีความแตกต่างจากวารสารศาสตร์ดั้งเดิม (Conventional journalism) ทั้งในแง่โครงสร้าง เป้าหมาย คุณค่าและกระบวนการนำเสนอ

Hiler (อ้างถึงใน Bowman และ Willis, อ้างแล้ว: 12-13) ระบุว่า ความแตกต่างของวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองและวารสารศาสตร์ดั้งเดิมนั้นอยู่ที่โครงสร้างองค์กรและกระบวนการสร้างสื่อ โดยวารสารศาสตร์ดั้งเดิมนั้นเป็นองค์กรในลักษณะลำดับชั้นที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้า มีโครงสร้างทางธุรกิจคือ การกระจายเสียงและโฆษณา และมีเป้าหมายอยู่ที่การทำงานที่มีความสมบูรณ์ของกองบรรณาธิการและความสามารถในการแสวงหากำไร

ในขณะที่วารสารศาสตร์ภาคพลเมือง ถูกสร้างขึ้นโดยเครือข่ายชุมชนที่มีเป้าหมายอยู่ที่กระบวนการติดต่อสื่อสาร ความร่วมมือร่วมใจและความเท่าเทียมของคนในชุมชน มากกว่าความสามารถในการแสวงหากำไร และยังก่อให้เกิดระบบสื่อใหม่ โดยเขาได้เสนอแบบจำลองกระบวนการเกิดขึ้นของระบบสื่อ ดังนี้

ภาพที่ 3 แสดงการเกิดขึ้นของระบบสื่อ (The Emerging of media ecosystem)

Hiler, J. (อ้างถึงใน Bowman และ Willis, อ้างแล้ว)

จากภาพแสดงให้เห็นถึง ระบบสื่อใหม่ที่เกิดขึ้นโดยบล็อกเป็นสื่อที่คนในชุมชนออนไลน์ (ทั้งผู้สื่อข่าวมืออาชีพและพลเมือง) ใช้เป็นพื้นที่ในการอภิปราย วิเคราะห์และขยายเรื่องราวที่พวกเขาได้รับรู้มาจากสื่อกระแสหลัก ในขณะที่เดียวกันชุมชนออนไลน์นี้ก็ได้สร้างวารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วม การรายงานข่าวในระดับรากหญ้า การรายงานข่าวแบบไม่มีการบรรณาธิการ (Annotative Reporting) การแสดงความคิดเห็นและการตรวจสอบข้อเท็จจริงในสิ่งที่สื่อกระแสหลักได้นำเสนอขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการพัฒนาพลเมืองในแง่ของเทคนิค การใช้แหล่งสารและการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ

กระบวนการสื่อสารในวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองนั้น เป็นการหลอมรวมระหว่างการสื่อสารแบบจากบนลงล่าง(top-down) ซึ่งขับเคลื่อนโดยองค์กรสื่อ และจากล่างสู่บน (bottom-up) ที่เป็นการสื่อสารจากพลเมืองผู้มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยี กล่าวคือ เว็บไซต์ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อพลเมืองนั้น อาจเกิดขึ้นจากสถาบันหรือองค์กรที่ให้บริการสาธารณะและเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือท้องถิ่น หรืออาจเกิดจากองค์กรสื่อกระแสหลักที่เล็งเห็นถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมการรายงานข่าวขององค์กร ในขณะที่เดียวกันพลเมืองทั่วโลกก็ได้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและพื้นที่บนอินเทอร์เน็ต เพื่อแสดงศักยภาพในการรวบรวม สร้างสรรค์เนื้อหาในรูปแบบของตน หรือกำหนดประเด็น

ข่าวสารและรายงานเผยแพร่ออกไปสู่สาธารณชนและองค์สื่อกระแสหลักในฐานะผู้สื่อข่าว ซึ่งลักษณะการสื่อสารเช่นนี้ได้ทำให้เส้นแบ่งในกระบวนการสร้างสรรค์ข่าวสารระหว่างผู้ผลิตเนื้อหาและผู้บริโภคเลือนรางลง และก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สื่อข่าวมืออาชีพ (professional journalist) และผู้สื่อข่าวสมัครเล่น (amateur journalist) ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันและมีการทำงานร่วมกันอีกด้วย (Deuze และคณะ, 2007)

นอกจากนี้ในกระบวนการวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองนั้นยังมีลักษณะของการสื่อสารในแนวนอน ระหว่างคนในชุมชนออนไลน์ที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายทางสังคม (social network) โดยคนทั่วโลกสามารถใช้สื่ออินเทอร์เน็ตในการรวมตัวกันเพื่อกำหนดวาระข่าวสารและแจ้งข่าวสารในประเด็นต่างๆ ทั้งประเด็นโลกและท้องถิ่นระหว่างกันได้ (Bowman และ Willis, 2005)

สำหรับกระบวนการนำเสนอเนื้อหานั้น วารสารศาสตร์ภาคพลเมืองและวารสารศาสตร์ดั้งเดิมก็มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ วารสารศาสตร์แบบดั้งเดิมมีการนำเสนอแบบ 'กั้นกรองแล้วจึงตีพิมพ์' (filter, then publish) ซึ่งหมายถึง ข้อมูลที่เข้ามาสู่ห้องข่าวจะถูกกั้นกรองข่าวสารหรือตรวจทานแก้ไขเรื่องโดยนักเขียน ผู้สื่อข่าวหรือองค์กรสื่อก่อนจะนำเสนอให้กับสาธารณชน ในขณะที่วารสารศาสตร์ภาคพลเมืองนั้นมีการนำเสนอแบบ 'ตีพิมพ์แล้วจึงกั้นกรอง' (publish, then filter) กล่าวคือ ข้อมูลข่าวสารจะถูกนำเสนอสู่มวลชนหลังจากนั้น ผู้อ่านทั้งผู้ที่มีประสบการณ์ด้านวารสารศาสตร์หรือผู้อ่านทั่วไปอาจมีส่วนร่วมในการรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม ทำให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์หรือแก้ไขเนื้อหาสารได้ ดังเช่นวิธีการของวิกิพีเดีย (Clay Shirky, อ้างถึงใน Lasica, 2003, Moretzsohn, 2006) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้อาจส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของเนื้อหาในเว็บไซต์วารสารศาสตร์ภาคพลเมืองได้ (Gilster, P., 1997, อ้างถึงใน Johnson, Kristen A., 2007)

หน้าที่ของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง(Function of Participation)

Bowman และ Willis (อ้างแล้ว: 33-36) ได้จำแนกหน้าที่ของการมีส่วนร่วมของพลเมืองในกระบวนการวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง ดังนี้

1. การแสดงความคิดเห็น (Commentary) – การแสดงความคิดเห็นนั้นเป็นคุณลักษณะที่มีในสื่อประเภทต่างๆบนอินเทอร์เน็ต เช่น เว็บบอร์ด กลุ่มข่าว ห้องแชท บล็อก ฯลฯ ซึ่งทำให้ผู้ใช้สามารถอภิปรายโต้แย้งในประเด็นที่สนใจร่วมกันได้
2. การคัดกรองและบรรณาธิการ (Filtering and Editing) – การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ คือ การคัดกรอง การจำแนกหมวดหมู่ การจัดลำดับ และการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสาร ซึ่งผู้ใช้จะทำหน้าที่คล้ายกับ "การบรรณาธิการ" ของบรรณาธิการในการตัดสินใจคัดเลือกเนื้อหาที่จะนำเสนอ

โดยการมีส่วนร่วมในส่วนนี้เป็นการชี้แนะให้สมาชิกในชุมชนออนไลน์ร่วมกันให้คุณค่าข่าวและสารสนเทศ

3. การตรวจสอบข้อเท็จจริง (Fact-checking) – การตรวจสอบข้อเท็จจริงนั้นเป็นสิ่งที่ผู้สื่อข่าวพลเมืองพึงกระทำ ทั้งการเผยแพร่ข้อความที่เขียนขึ้นด้วยตนเองและรูปแบบที่เชื่อมโยงสู่ข้อมูลจริง ซึ่งคนในชุมชนจะพยายามตรวจสอบและเปิดเผยข้อเท็จจริง ซึ่งในบางครั้งอาจมีผู้สื่อข่าวมืออาชีพเข้ามาเปิดเผยความจริงของสื่อกระแสหลักอีกด้วย
4. การรายงานข่าวในระดับรากหญ้า (Grassroots reporting) – ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการรวบรวมข้อเท็จจริงและรายงานข่าวได้ ในรูปแบบของผู้ที่เห็นเหตุการณ์ หรือผู้ที่ได้รับประสบการณ์ตรงในเหตุการณ์ต่างๆ โดยอาจใช้บล็อกในการรายงานข้อมูลและรูปภาพ ซึ่งทำให้รายงานข่าวต่างๆ ได้รวดเร็วกว่าสื่อกระแสหลัก นอกจากนี้การรายงานข่าวและการรวบรวมข้อมูลนั้นก็อาจเกิดขึ้นจากผู้สื่อข่าวมืออาชีพที่ใช้บล็อก ซึ่งการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ มีแนวโน้มที่จะสร้างคุณค่าให้กับเนื้อหา ความคิดเห็นและการเชื่อมโยงสู่ฐานข้อมูลจากความเป็นมืออาชีพของพวกเขา ซึ่งวิธีการนี้เหมาะสมกับการเสนอประเด็นที่ไม่สามารถนำเสนอได้ในสื่อกระแสหลัก
5. การรายงานข่าวแบบไม่มีการบรรณาธิการ (Annotative Reporting) – การรายงานข่าวโดยไม่มีการแก้ไขหรือตัดทอนส่วนใดส่วนหนึ่งของเนื้อหา เนื่องจากผู้สื่อข่าวพลเมืองเหล่านี้ เชื่อว่าข้อมูลบางส่วนอาจหายไปจากการรายงานข่าวโดยสื่อกระแสหลัก ซึ่งผู้สื่อข่าวมืออาชีพเองก็อาจใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมบนเว็บเพื่อรายงานข่าวด้วยตนเอง หรือที่เรียกว่า “transparent journalism” โดยการโพสต์บทสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ของพวกเขาเผยแพร่บนบล็อกส่วนบุคคล เช่น J.D. Lasica ได้ใช้บล็อกของเขาในการเผยแพร่บทสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ที่ทำให้ Online Journalism Review เป็นต้น
6. การรายงานข่าวแบบ Open-source และ Peer Review – ในบางครั้ง องค์กรสื่อมวลชนอาจเปิดให้ผู้อ่านได้มีส่วนร่วมในการประเมินค่า หรือวิจารณ์เสนอแนะเนื้อหางานต่างๆ ในรูปแบบออนไลน์ก่อนที่จะตีพิมพ์หรือเผยแพร่ผลงานนั้นๆ ออกสู่สื่อหลัก
7. การแพร่ภาพและกระจายเสียง (Audio/Video Broadcasting) – เว็บไซต์ได้ให้อำนาจแก่ผู้ใช้ในการเล่นบทบาทเป็นผู้แพร่ภาพและกระจายเสียง สถานีวิทยุและโทรทัศน์ทางอินเทอร์เน็ต เมื่ออินเทอร์เน็ตบรอดแบนด์เพิ่มมากขึ้น เครื่องมือในการสร้างสรรค์จึงมีราคาถูกลงและทำได้ง่ายขึ้น ทำให้วิดีโอและเสียงที่สร้างและเผยแพร่โดยผู้ชมคนธรรมดา แพร่หลายมากขึ้น เช่น เว็บไซต์ Youtube เป็นต้น
8. การซื้อขายและการโฆษณา (Buying, Selling and advertising) – วารสารศาสตร์ภาคพลเมืองมีได้จำกัดอยู่เพียงข่าวและข้อมูลสารสนเทศเท่านั้น แต่ยังคงไปถึงการค้าขายและการโฆษณาด้วย โดยเว็บไซต์ได้เปิดพื้นที่ให้กับผู้บริโภคได้พูดคุยกันถึงสินค้าที่พวกเขาต้องการ

ร่วมกัน โดยชุมชนประเภทนี้เกิดขึ้นกลางทศวรรษที่ 90 เช่น Amazon ซึ่งผู้ใช้สามารถวิจารณ์คุณภาพของสินค้า มีส่วนร่วมในชุมชน แสดงความคิดเห็น รวมไปถึงการรายงานระดับรากหญ้า และการตรวจสอบข้อเท็จจริงร่วมกันเกี่ยวกับสินค้าที่ตนสนใจ

9. การจัดการความรู้ (Knowledge Management) – บล็อกนั้นเป็นพื้นที่ในการจัดการความรู้ของบล็อกเกอร์ซึ่งอาจเป็นบุคคลธรรมดาหรือบริษัทก็ได้ ซึ่งการจัดการความรู้โดยใช้บล็อกนั้นเรียกว่า "klogging" บล็อกนั้นเป็นเครื่องมือที่ดีในการรวบรวมและแบ่งปันความรู้ โดยมีจุดแข็งอยู่ที่การเชื่อมโยงไฮเปอร์เท็กซ์ การสร้างเนื้อหาได้ง่าย และการรวบรวมข่าวซึ่งช่วยให้ผู้สร้างเนื้อหารวบรวมความรู้ที่สามารถเผยแพร่และสืบค้นได้ นอกจากนี้บล็อกยังเอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์และการแก้ไขความคิด ผ่านการตอบกลับหรือการแสดงความคิดเห็น

วารสารศาสตร์ภาคพลเมืองในต่างประเทศ

แนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองเป็นที่อภิปรายกันอย่างกว้างขวางในต่างประเทศ ถึงบทบาทในการส่งเสริมสิทธิการสื่อสารของพลเมือง จึงก่อให้เกิดเว็บไซต์ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อพลเมือง (Citizen media) มากมาย ซึ่งสื่อพลเมืองเหล่านี้ได้กลายเป็นแหล่งข้อมูลและเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคม

เว็บไซต์ OhmyNews (www.ohmynews.com) ของประเทศเกาหลีใต้ ถือได้ว่าเป็นวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองรุ่นบุกเบิกที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อวงการวารสารศาสตร์ของประเทศ OhmyNews เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 2000 โดยมีคำขวัญประจำเว็บไซต์ว่า "Every citizen is a reporter ('ทุกคนเป็นนักข่าวได้') ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวคิดหลักในการเปิดโอกาสให้พลเมืองทำหน้าที่เป็นผู้สื่อข่าว ในขณะที่แนวคิดรอง คือการทำลายสูตรเดิมๆของการรายงานข่าวและสนับสนุนให้พลเมืองได้สร้างสรรค์เนื้อหาข่าวในรูปแบบของตนเองและแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆต่อสาธารณชนอย่างเต็มที่ โดยข่าวที่ได้นั้นมีลักษณะผสมผสานระหว่างข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น (Oh Yoeon Ho อ้างถึงใน Allen, 2006) ปัจจุบัน OhmyNews มีสมาชิกผู้สื่อข่าวพลเมืองชาวเกาหลีใต้กว่า 40,000 คน ทำหน้าที่ผลิตเนื้อหา 80% นำเสนอในแต่ละวัน โดยมีผู้สื่อข่าวอาชีพจำนวนหนึ่งทำหน้าที่ในการตรวจสอบข้อเท็จจริงและแก้ไขข้อผิดพลาดของเนื้อหาก่อนที่จะนำเสนอ โครงสร้างของ OhmyNews นั้นเป็นรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างบล็อกและหนังสือพิมพ์ออนไลน์ และมีการทำงานที่สนับสนุนการติดต่อสื่อสารระหว่างบรรณาธิการผู้สื่อข่าวพลเมืองและผู้สื่อข่าวอาชีพ ในปัจจุบันได้เปิดให้พลเมืองได้มีส่วนร่วมในกระบวนการบรรณาธิการโดยการโหวตเลือกผู้สื่อข่าวและเรื่องที่น่าสนใจ จากนั้นทางเว็บไซต์จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดลำดับนำเสนอตามจำนวนโหวต และเมื่อผู้สื่อข่าวพลเมืองสร้างบล็อกส่วนตัวขึ้นในเว็บไซต์ก็สามารถนำเรื่องต่างๆจากเว็บไซต์ไปแสดงในบล็อกและจัดการเนื้อหาต่างๆในรูปแบบของตนเองเช่นกัน โดยพลเมืองทุกคนสามารถเป็นบรรณาธิการได้ในเว็บไซต์ OhmyNews (Jean K.Min, 2005:16-18)

นักวารสารศาสตร์มืออาชีพเองก็หันมาใช้ช่องทางสื่อพลเมืองในการรายงานข่าวที่ไม่สามารถนำเสนอได้ในสื่อกระแสหลัก เช่น เว็บไซต์ Indymedia (www.indymedia.org) โดยกลุ่มอาสาสมัครนักข่าวและนักบรรณาธิการชื่อ Independent Media Center (IMC) ซึ่งเกิดขึ้นในปีค.ศ.1999 เนื่องจากพบว่าสื่อกระแสหลักไม่สามารถนำเสนอรายละเอียดเบื้องหลังเกี่ยวกับเหตุการณ์การปะทะกันระหว่างกลุ่มผู้ชุมนุมและตำรวจในการประชุมองค์การการค้าโลก (WTO) ที่นครซีแอตเติล (Seattle) ได้ กลุ่ม IMC จึงเปิดเว็บ Indymedia เพื่อเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและยังคงรวมตัวกันภายหลังการประชุมเพื่อกรายงานข่าวที่ถูกกลบเกลายจากสื่อกระแสหลัก และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รายงานข่าวผ่านเว็บไซต์โดยมีผู้สื่อข่าวมืออาชีพทำหน้าที่กลั่นกรองสาร เครือข่าย IMC ได้กลายเป็นแหล่งสารที่สำคัญระหว่างนักบรรณาธิการและผู้รับสารทั่วโลก เนื่องจากให้บริการข่าวและความคิดเห็นพิเศษจำนวนมาก การบรรยายเหตุการณ์ด้วยมุมมองของบุคคลที่หนึ่ง การวิเคราะห์ในระยะยาว เชื่อมโยงสู่แหล่งสารของนักบรรณาธิการและการอภิปรายแบบมีปฏิสัมพันธ์ทั่วโลก (Allen, อ้างแล้ว, Kidd, 2003)

สารานุกรมออนไลน์วิกิพีเดีย (Wikipedia) ถือได้ว่าเป็นสื่อพลเมืองอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นแหล่งสารสนเทศที่ประชาชนชนใช้ทั่วโลก ซึ่งในปี 2003 วิกิพีเดียได้เปิดให้บริการเว็บไซต์ข่าว Wikinews (<http://www.wikinews.org>) ซึ่งเป็นแหล่งข่าวสารที่เปิดให้ผู้ใช้สามารถสร้างเนื้อหาได้ ภายใต้แนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ การสร้างสรรค์สิ่งแวดลอมที่ซึ่งผู้สื่อข่าวพลเมืองสามารถรายงานข่าวได้อย่างอิสระท่ามกลางความหลากหลายของเหตุการณ์ โดย Wikinews มีวิธีการจัดการเนื้อหาคล้ายกับสารานุกรมวิกิพีเดีย คือ สมาชิกสามารถร่วมกันแก้ไขเนื้อหาได้ แต่อย่างไรก็ตามแม้ Wikinews จะมีความเป็นวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองแต่ก็แตกต่างจาก OhmyNews และ Indymedia ในมุมมองในการเขียนข่าวเนื่องจากอยู่ภายใต้นโยบายของวิกิพีเดียในเรื่อง 'Neutral Point of View' (NPOV) หรือ มุมมองที่เป็นกลาง โดยบทความที่น่าเสนอนั้นจะต้องมีความเป็นวัตถุวิสัย (Objectivity) นำเสนอมุมมองที่หลากหลายและรายงานเพียงแต่ข้อมูลที่สามารถตรวจสอบได้เท่านั้น ต่อมาในปี 2005 ได้เกิดโครงการทดลอง 'Wikitorial' โดยหนังสือพิมพ์ Los Angeles Times ที่ให้ผู้ใช้ได้แก้ไขและเขียนบทบรรณาธิการใหม่ในแต่ละวัน ซึ่งผลปรากฏว่าสมาชิกกว่า 1000 คน ได้เขียนและแก้ไขบทบรรณาธิการในประเด็นสงครามอิรักในมุมมองที่ขัดแย้งกันมากและโพสต์ข้อความที่หยาบคายและไม่เหมาะสมจึงทำให้ Wikitorial ต้องปิดตัวลง(Allen, อ้างแล้ว: 135-140)

นอกจากนี้ยังมีการทำงานร่วมกันระหว่างพลเมืองและนักวิชาชีพสื่อ เช่น กระบวนการดึงคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการรายงานข่าวของสื่อมวลชนระดับท้องถิ่นในสหรัฐอเมริกา เช่น โครงการ Public Insight Journalism ของสถาบันวิทยุสาธารณะแห่งรัฐมินเนโซตา Michael Skoler (2005) ผู้บริหารฝ่ายข่าวของสถานี กล่าวว่โครงการนี้ได้เพิ่มให้ห้องข่าวมีความหลากหลายในความเชี่ยวชาญสาขาต่างๆ

มากขึ้นและทำให้นักข่าวต้องหัดฟัง ร่วมมือและเรียนรู้จากความรู้ที่อยู่ในหมู่ผู้ฟัง และในยามคับขัน ประชาชนที่อยู่ในเหตุการณ์ก็ร่วมถ่ายทอดสิ่งที่เห็นให้สื่อมวลชนได้

ปัญหาของวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง

แนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากจากสื่อดั้งเดิม ในเรื่องคุณภาพของการรายงานข่าวของผู้สื่อข่าวพลเมืองและจริยธรรมวารสารศาสตร์ เช่น The New York Times ได้กล่าวหาผู้เสนอแนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง ว่าละเลยวัตถุประสงค์ของวารสารศาสตร์แบบดั้งเดิมในเรื่อง 'วัตถุวิสัย' (Objectivity) ในขณะที่ผู้สื่อข่าวหลายคนมองวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองอย่างมีข้อสงสัย โดยพวกเขาเชื่อว่าเพียงผู้สื่อข่าวที่ได้รับการฝึกฝนทางวารสารศาสตร์เท่านั้นที่จะเข้าใจถึงความถูกต้องและจริยธรรมในการรายงานข่าว ซึ่งสอดคล้องบทความของ Tom Grubisich (2005 อ้างถึงใน Wikipedia, อ้างแล้ว) ที่ได้ตรวจสอบคุณภาพของเว็บไซต์วารสารศาสตร์ภาคพลเมือง 10 เว็บไซต์และพบว่าหลายเว็บไซต์ที่ขาดคุณภาพในเนื้อหา

Gillmor (2007) แสดงทัศนะว่า ผลเสียที่เกิดขึ้นจากการรายงานข่าวโดยผู้สื่อข่าวพลเมืองนี้ บางครั้งอาจมีข่าวไร้สาระและเกิดขึ้นจากอคติของพลเมืองได้ด้วย ดังนั้น ผู้สื่อข่าวพลเมืองและสื่อพลเมืองทั้งหลายควรตระหนักถึงจริยธรรมและการกระทำตามกฎหมายเพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิของผู้อื่น

ในทางตรงกันข้าม McIntosh (2005) อธิบายว่า ผู้สื่อข่าวพลเมืองผู้ไม่ได้รับการฝึกฝนทางวารสารศาสตร์ ก็ตระหนักถึงความสำคัญของความน่าเชื่อถือและจริยธรรมวิชาชีพวารสารศาสตร์ เช่น ตรวจสอบแหล่งข่าว หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ไม่รับของกำนัลจากคนอื่นเพื่อเขียนสนับสนุน การตรวจสอบข้อเท็จจริงของเนื้อหา ฯลฯ เช่นกัน โดยสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่พวกเขาจะกระทำหากพวกเขาต้องการมีส่วนร่วมในการรายงานข่าวให้แก่ประชาชน

บล็อกวารสารศาสตร์ (Blog Journalism)

จากคุณลักษณะของบล็อกที่ให้อำนาจผู้ใช้ในการสร้างและนำเสนอเนื้อหาได้ด้วยตนเอง ทำให้บล็อกเป็นเครื่องมือสำคัญในกระบวนการวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง Lasica (2003:71) ระบุว่ากระบวนการสร้างบล็อก (Blogging) คือ วารสารศาสตร์รูปแบบใหม่ ในขณะที่บล็อกนั้นเป็นข่าวรูปแบบใหม่ โดยลักษณะเปิดให้เกิดการมีส่วนร่วม เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถเล่นบทบาทผู้กระทำในกระบวนการคัดเลือก การรายงาน การจัดประเภท การวิเคราะห์และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารได้ โดยทำให้ผู้อ่านข่าวกลายเป็นนักเขียน ผู้บริโภคข่าวสารกลายเป็นผู้แสดงความคิดเห็น ในขณะที่นักวิชาการบางคนมองว่า บล็อกสามารถเพิ่มขอบเขตของเสรีภาพ ความเป็นชุมชนและอำนาจให้กับพลเมืองได้ (Matheson, 2004)

Allen (2002: 27 อ้างถึงใน Wall, อ้างแล้ว) มองว่า บล็อกนั้นเป็น 'วารสารศาสตร์ส่วนบุคคล' (Personal Journalism) ที่ปัจเจกบุคคลทั้งผู้สื่อข่าวมือสมัครเล่น (amateur journalist) และผู้สื่อข่าวมืออาชีพ (Professional Journalist) สามารถใช้ในรายงานข่าวจากประสบการณ์ตรง (first-hand reporting) หรือใช้ในการแสดงความคิดเห็น และมีพื้นที่สำหรับให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมได้ กล่าวคือ ผู้สื่อข่าวมืออาชีพใช้บล็อกในการรายงานข่าวเพื่อเสริมการทำงานของพวกเขาในสื่อเดิมอย่างเช่น หนังสือพิมพ์และสื่อกระจายเสียง ในขณะที่ผู้สื่อข่าวมือสมัครเล่นก็สามารถใช้บล็อกในการรายงานข่าวที่เกี่ยวกับชุมชนของพวกเขาที่สื่อกระแสหลักอาจมองข้ามไป และทั้งผู้สื่อข่าวมืออาชีพและผู้สื่อข่าวมือสมัครเล่นก็สามารถทำงานร่วมกันผ่านบล็อกในการรายงานข่าวขึ้นสื่อหลักในเหตุการณ์สำคัญๆ ได้ (Koldzy, อ้างแล้ว: 227)

Min, J.K. (2005) ผู้อำนวยการเว็บไซต์โอไมยนิวส์ อินเตอร์เนชันแนล (OhmyNews International) แสดงความคิดเห็นว่า บล็อกเกอร์จะทำงานข่าวได้ดียิ่งขึ้นถ้าได้รับความช่วยเหลือจากผู้สื่อข่าวมืออาชีพ ในทางกลับกัน ผู้สื่อข่าวมืออาชีพเองก็สามารถขยายมุมมองของพวกเขาด้วยสิ่งใหม่ๆ ที่ได้จากนักข่าวพลเมืองเช่นกัน

แม้ว่านักวิชาการหลายคนจะกล่าวว่า บล็อกเป็นวารสารศาสตร์รูปแบบใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม บล็อกทุกประเภทก็ไม่ได้มีลักษณะของวารสารศาสตร์เสมอไป โดย Blood (2003) ได้จำแนกประเภทของบล็อกที่ทำหน้าที่วารสารศาสตร์ 4 ประเภท ดังนี้

1. บล็อกที่เขียนโดยผู้สื่อข่าว
2. บล็อกที่เขียนโดยผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ
3. บล็อกที่เขียนโดยปัจเจกบุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์ต่างๆ
4. บล็อกที่เชื่อมโยงไปสู่ข่าวที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ

ในด้านลักษณะเนื้อหา บล็อกได้เปลี่ยนรูปแบบของวารสารศาสตร์ โดยสร้างให้เกิดข่าวประเภท สนทนา อภิปรายและกระจายจากศูนย์กลาง ซึ่งบล็อกข่าว (News blog) มีลักษณะการเขียนที่บล็อกเกอร์อาจสรุปเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง หรือโพสต์บทความวิพากษ์วิจารณ์และแสดงความคิดเห็นส่วนตัวเกี่ยวกับข่าวนั้นๆ (Bruns, 2003 Delwiche, 2004 และ Sullivan 2004 อ้างถึงใน Wall, อ้างแล้ว) นอกจากนี้ บล็อกเหล่านี้ยังอยู่นอกบรรทัดฐานของวารสารศาสตร์กระแสหลัก เนื่องจากได้ทำหน้าที่นายประตู่ข่าวสารและมีการกลั่นกรองเนื้อหาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (Lasica, 2002)

Wall, M. (2005) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์บล็อกข่าวที่นำเสนอในระหว่างสงครามสหรัฐอเมริกาและอิรักครั้งที่ 2 ในปี 2003 พบว่า บล็อกเป็นวารสารศาสตร์รูปแบบใหม่ที่มีลักษณะเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. วิธีการเล่าเรื่องหรือการบรรยายเหตุการณ์(Narrative Style) พบว่า บล็อกข่าวมีการเล่าเรื่องแบบเน้นลักษณะส่วนบุคคล (personal) ที่มีการสอดแทรกความคิดเห็นของบล็อกเกอร์ (opinionated) และถ่ายทอดสารในด้านเดียว (One-sided)
2. ความสัมพันธ์กับผู้อ่านในชุมชนบล็อก (Approach to Audience) พบว่า ผู้อ่านบล็อกนั้นมักจะมีส่วนร่วมในการสร้างเนื้อหา แสดงความคิดเห็นต่อบทความที่ตนอ่านได้ทันทีและบางครั้งอาจให้การสนับสนุนทางการเงินแก่บล็อกนั้นๆด้วย ในขณะที่เดียวกันบล็อกเกอร์ก็อาจจะใช้พื้นที่ในระบบการแสดงความคิดเห็นเพื่อปฏิสัมพันธ์กับผู้อ่าน เช่น ทักทายหรือ ตอบคำถามผู้อ่านได้
3. รูปแบบการเขียนเรื่อง (Story Form) พบว่า การเขียนเรื่องในบล็อกนั้นไม่มีโครงสร้างการเขียนที่ชัดเจนเหมือนเช่นข่าวจากสื่อกระแสหลัก แต่จะมีลักษณะเป็นส่วนๆ (fragments) ที่อาจไม่ปะติดปะต่อกัน และข้อความแบบเปิด (open text) ที่ผู้อ่านสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาให้สมบูรณ์ได้จากการแสดงความคิดเห็นต่อเนื้อหานั้นๆ ในด้านความน่าเชื่อถือของแหล่งสารนั้นบล็อกเกอร์สามารถสร้างไฮเปอร์ลิงก์ (Hyperlinks for credibility) เพื่อเชื่อมโยงไปยังแหล่งสารอื่นๆที่มีความน่าเชื่อถือ เช่น เว็บไซต์สื่อกระแสหลักหรือสื่อทางเลือก

ในด้านการใช้แหล่งสาร (Sourcing) งานวิจัยของ Vaina,D. (2007) ได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อศึกษาการใช้แหล่งสารของบล็อกที่รายงานข่าวเกี่ยวกับสงครามอิรัก ผลการวิจัยพบว่า บล็อกจำนวนร้อยละ 69 ใช้สื่อกระแสหลัก (เช่น หนังสือพิมพ์ Washington Post, สำนักข่าว AP) เป็นแหล่งสารในการเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามอิรัก และร้อยละ 64 ใช้บล็อกอื่นๆเป็นแหล่งสาร

บล็อกกับสื่อกระแสหลัก (Blog and Mainstream Media)

จากความสามารถของบล็อกและพลเมือง ทำให้องค์กรสื่อกระแสหลักในต่างประเทศหลายองค์กรได้เปิดให้บริการพื้นที่บล็อกที่ให้ทั้งผู้สื่อข่าวของตนเองและผู้รับสารเข้ามาเขียนบล็อก เช่น หนังสือพิมพ์ The Guardian และสถานีโทรทัศน์ BBC ของอังกฤษ MSNBC.com และCNN ของสหรัฐอเมริกา เป็นต้น เพื่อนำมาเสริมพลังในการผลิตเนื้อหาของตน โดยการบูรณาการการมีส่วนร่วมของผู้รับสารให้เข้ากับการรายงานสถานการณ์ของตัวเองก่อให้เกิดความพยายามร่วมกันระหว่างสื่อกับผู้ชมในการทำข่าว โดยประชาชนสามารถส่งข้อความแบบสื่อประสม (Multimedia Message) มาให้กับบริษัทสื่อ และใช้พื้นที่บล็อกเป็นแหล่งในการแสวงหาข้อมูลข่าวสารอีกช่องทางหนึ่ง (Koldzy, อ้างแล้ว: 223)

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้ชัดคือ เหตุการณ์จากเหตุลอบวางระเบิดสถานีรถไฟใต้ดินในกรุงลอนดอนในที่สถานีโทรทัศน์ BBC ก็ได้รับภาพถ่าย คลิปวิดีโอจากเหตุการณ์นั้น ถูกส่งมาทางอีเมลอย่างมากมาย นับหมื่นชิ้นภายในเวลา 6 ชั่วโมง ทำให้บีบีซีสามารถนำเสนอเหตุการณ์ได้อย่างเจาะลึกและเข้มข้นกว่าสื่ออื่น (Sambrook, Richard, 2005: 12-15) ในขณะที่เว็บไซต์ The Guardian Untimted ได้โพสต์รายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบล็อกข่าวทุกๆนาที่ซึ่งในขณะเดียวกันก็มีข่าวจากผู้สื่อข่าวมือ

สมัครเล่นและความคิดเห็นจำนวนมากมายจากทั่วโลกโพสต์ขึ้นบล็อกไปพร้อมๆกัน (Koldzy, อ้างแล้ว: 229)

นอกจากนี้บล็อกเกอร์ได้มีบทบาทในการตรวจสอบการทำงานของสื่อกระแสหลักดังเช่น กรณีของแดน ราเธอร์ ผู้ดำเนินรายการสารคดีข่าว '60 MinutesII' ของสถานีโทรทัศน์ CBS ในเดือนกันยายน 2548 ที่ได้เสนอเอกสารที่ขัดแย้งกับประวัติการรับราชการทหารของประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู บุช ในขณะที่กำลังออกอากาศมีบล็อกเกอร์กลุ่มหนึ่งพบว่าเอกสารชิ้นดังกล่าวเป็นเอกสารปลอมและมีการวิพากษ์การทำงานของ CBS จนทำให้ CBS ต้องขออภัยและราเธอร์ประกาศลาออกในเวลาต่อมา (Kolodzy, อ้างแล้ว: 225)

สำหรับแนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองนี้ผู้วิจัยจะใช้เป็นแนวคิดหลักในการศึกษาถึงลักษณะวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองในมิติด้านความเป็นอิสระของผู้ผลิตเนื้อหา การมีส่วนร่วมของประชาชน เอกลักษณะเฉพาะของวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างเว็บไซต์โอเคเนชั่นกับสื่อกระแสหลัก รวมไปถึงการใช้แนวคิดบล็อกวารสารศาสตร์ของ Wall (อ้างแล้ว, หน้า 39) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ถึงรูปแบบและลักษณะในการนำเสนอเนื้อหาบล็อกในเว็บไซต์โอเคเนชั่นว่ามีลักษณะอย่างไร

7.แนวคิดเรื่องชุมชนออนไลน์ (On-line Community)

ความหมายของชุมชนออนไลน์

Howard Rheingold (1993) ให้ความหมายของชุมชนออนไลน์ไว้ว่า เป็นสังคมเสมือนที่เกิดจากการรวมตัวในสังคมอินเทอร์เน็ต หรือเกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลในโลกไซเบอร์สเปซ

Jones (1995, อ้างถึงใน พิสุทธิณี บัวทรัพย์, 2551) ได้กล่าวถึงชุมชนออนไลน์ ว่าเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ใช้ในการถกเถียงในประเด็นต่างๆ ซึ่งผู้มีส่วนร่วมยังคงได้พบปะและเผชิญหน้ากัน แต่ทั้งนี้ต้องนิยามความหมายของคำว่า พบปะ (meet) และคำว่า เผชิญหน้า (face) เสียใหม่ นอกจากนี้ชุมชนออนไลน์ยังเป็นศูนย์รวมของความเชื่อในสิ่งเดียวกัน และกิจกรรมที่นำพาให้ผู้อยู่ต่างสถานที่มารวมตัวกันได้

ส่วน Fernback และ Thomson (1995, อ้างถึงใน พิสุทธิณี บัวทรัพย์, อ้างแล้ว) ได้นิยามความหมายของชุมชนออนไลน์ไว้ว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกหล่อหลอมขึ้นในไซเบอร์สเปซ ผ่านการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่องภายในพรอมแดนหรือสถานที่เฉพาะเจาะจง อย่างเช่น การประชุม และการสนทนาในห้องสนทนาออนไลน์ (chat room) ซึ่งในเชิงสัญญะแล้วเป็นการจำแนกตามหัวข้อการสนทนาตามความสนใจของแต่ละกลุ่ม

จากนิยามทั้งหมดที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า ชุมชนออนไลน์ คือ การรวมกลุ่มทางสังคมที่มีความสนใจ ความคิดและเป้าหมายร่วมกัน โดยมีการปฏิสัมพันธ์ผ่านทางไซเบอร์สเปซ ซึ่งไร้อุปสรรคทั้งทางด้านการเวลา เงื่อนไขทางภูมิศาสตร์และองค์กรมาขวางกั้น ทำให้สามารถรวมตัวกันเพื่อนำไปสู่การสานต่อความสัมพันธ์ในชีวิตจริงได้

Licklider และ Taylor (1978 อ้างถึงใน กิตติ กันภัย 2543, 119) ได้เสนอธรรมชาติของชุมชนที่สัมพันธ์กับแนวคิดการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (CMC) ว่า ชุมชนที่มีคอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง (Computer-mediated community) ประกอบด้วย สมาชิกที่อยู่ต่างที่ (Geographically separated members) บางครั้งสมาชิกเหล่านี้ก็รวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ บางครั้งก็อยู่คนเดียว ชุมชนนี้ไม่ได้มีลักษณะร่วมด้านมณฑลที่ตั้ง (Common Location) แต่มีความสนใจร่วม (Common interest) ผู้ที่บุคคลจะปฏิสัมพันธ์ด้วย ในระหว่างที่กำลังออนไลน์ คือบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกมาแล้วว่ามีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ มีความสนใจและเป้าหมายที่ตรงกัน (Commonality of interests and goals) มากกว่าที่จะถูกเลือกเพราะบังเอิญอยู่ใกล้กัน

คุณลักษณะของชุมชนออนไลน์

ชุมชนออนไลน์นี้ ได้รับการยอมรับทางสังคมและมีบทบาทมากยิ่งขึ้น เพราะมีคุณลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากชุมชนในรูปแบบเดิม (Schuler, 1996 อ้างถึงใน นฤมล อนุศาสนนันท์, 2550) คือ

1. จิตสำนึกร่วม (Conscious) เป็นคุณลักษณะสำคัญที่สุด เพราะชุมชนในรูปแบบนี้สมาชิกในชุมชนมีความตื่นตัวและตระหนักรู้สูง (High degree of awareness) ต่อประเด็นและปัญหาต่างๆในระดับปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวม เช่น ด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง
2. หลักการและจุดมุ่งหมาย (principle and purpose) ตั้งอยู่บนหลักแห่งความเสมอภาค (Equity) และยั่งยืน
3. การปฏิบัติการ (Action) ที่สามารถยืดหยุ่น (Flexible) และปรับเปลี่ยน (Adjustment) ได้ตามต้องการ

ขณะที่ Preece (2000, อ้างถึงใน Kendra Knudtson, 2002) กล่าวว่า ชุมชนออนไลน์ มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ

1. กลุ่มบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน
2. มีจุดประสงค์หรือจุดมุ่งหมายร่วม เช่น ความสนใจ การแลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ
3. นโยบายที่เป็นแนวทางสำหรับการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มสังคม อยู่ในรูปแบบกฎระเบียบ
4. ระบบคอมพิวเตอร์ที่รองรับและเป็นสื่อกลางในการปฏิสัมพันธ์สังคม รวมถึงความรู้สึกอันเป็นหนึ่งเดียว

จากการศึกษาของพีระ ลีวลม (2542) พบว่า ชุมชนไซเบอร์ในปัจจุบันกำลังมีสภาพเป็นที่ น่าสนใจและได้รับการยอมรับมากขึ้น เพราะการเกิดขึ้นของเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หมายถึง การเกิดขึ้นของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะใหม่ ซึ่งไม่เป็นเพียงแต่ความสัมพันธ์ใน เครือข่ายอินเทอร์เน็ตเท่านั้น แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ที่พัฒนาเป็นกิจกรรมร่วมกันนอกอินเทอร์เน็ต และ พัฒนาเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการที่จะส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจในกิจกรรมที่เป็น ผลประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วย

อย่างไรก็ตามในยุคสังคมสารสนเทศ รูปแบบของชุมชนออนไลน์ได้แปรสภาพไปตามพัฒนาการ ของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะรูปแบบของเว็บ 2.0 ที่ผู้ใช้เว็บไซต์เข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต เนื้อหาด้วยตนเอง การรับเอาเทคโนโลยีเว็บ 2.0 เข้ามาจึงเกิดเป็นชุมชนออนไลน์รูปแบบใหม่ที่เรียกว่า Community 2.0 ซึ่งช่วยเสริมสร้างให้ชุมชนออนไลน์แข็งแกร่งยิ่งขึ้นดังเช่น เว็บไซต์ประเภทบล็อก หรือ เครือข่ายทางสังคมออนไลน์ (social networking) เป็นต้น ซึ่งชุมชนออนไลน์ในลักษณะนี้จะขึ้นอยู่กับ การปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างคนในชุมชน

เนื่องจากชุมชนออนไลน์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง ดังนั้น ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเรื่องชุมชนออนไลน์เป็นกรอบในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของชุมชน ออนไลน์ที่ปรากฏในเว็บไซต์โอเคเนชั่นว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร

8. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Democratic-Participant Media Theory)

McQuail (1987อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2541: 108-109) กล่าวถึงจุดกำเนิดของทฤษฎี ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเกิดมาจากการยอมรับหลักบางประการที่เคยมีอยู่ในบรรทัดฐานของสื่อ แบบเดิม จุดเน้นที่สำคัญของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบการมีส่วนร่วมของสื่อนี้ คือ

1. การเน้นการสื่อสารในแนวนอน (horizontal) มากกว่าการสื่อสารแบบแนวตั้ง (Vertical) โดยเฉพาะการสื่อสารจากบนลงล่าง
2. หลักการนี้ต่อต้านปรากฏการณ์ 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือการที่สื่อมีเอกชนเป็นเจ้าของมีลักษณะ ผูกขาด (monopolization) และมีการนำไปใช้เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจมากเกินไป (commercialization) ในอีกด้านหนึ่ง ก็พยายามต่อต้านการใช้อำนาจของราชการแบบรวมศูนย์ อำนาจด้วย เพราะเห็นว่า การดำเนินงานของสื่อมวลชนควรเป็นไปตามบรรทัดฐานของความ รับผิดชอบต่อสังคม

ทฤษฎีนี้เน้นความต้องการและความคาดหวังของกลุ่มผู้รับสารทุกกลุ่ม ไม่เน้นการสื่อสารที่รูปแบบรวมศูนย์ มีราคาแพง มีลักษณะเป็นมืออาชีพ เป็นกลางและถูกควบคุมโดยรัฐ ซึ่งหลักสำคัญนั้นอยู่ที่ความต้องการและความสนใจของ “ผู้รับสาร” ในสังคมการเมือง (ศิริชัย ศิริกายะ, 2531) โดยหันกลับมาหาความต้องการผลประโยชน์ และนำเสนอความหลากหลายด้านการสื่อสารโดยเสนอหลักการเรื่องสิทธิที่จะได้รับข่าวสารที่ต้องการ สิทธิที่จะตอบโต้ สิทธิที่จะใช้ช่องทางการสื่อสารเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มผลประโยชน์และวัฒนธรรมย่อยต่างๆ การสื่อสารที่มีขนาดเล็กและมีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร มีลักษณะของการสื่อสารอยู่ในระดับเดียวกันและมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า สื่อมวลชนตามทฤษฎีนี้เปิดโอกาสให้ผู้รับสารสามารถเลือกเปิดรับและเข้ามามีส่วนร่วมโดยผู้รับสารเป็นผู้กำหนดขึ้นเอง

สมควร กวียะ(2545) ได้สรุปลักษณะของสื่อมวลชนประชาธิปไตยจากข้อคิดของคณะกรรมาธิการแม็คไบรด์ขององค์การยูเนสโกและข้อเขียนของ McQuail ว่ามีลักษณะ 4 ประการ ดังนี้

1. เป็นสื่อมวลชนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสาร มิใช่เพียงผู้รับสาร
2. มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารที่มีความหลากหลายมากกว่าที่เป็นอยู่
3. มีการขยายขอบเขตและคุณภาพของความร่วมมือจากประชาชนหรือจากสังคมออกไปอย่างกว้างขวาง
4. มีการตอบสนองความต้องการของพลเมืองแต่ละคน ของชุมชนขนาดเล็กและชนกลุ่มน้อยในด้านสิทธิการรับรู้ และการสื่อสาร (right to know and right to communicate) และสิทธิในการโต้ตอบ (right to reply)

บทบาทหน้าที่ของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ McQuail (อ้างแล้ว) มีดังต่อไปนี้

1. พลเมืองทุกคนและชนกลุ่มน้อยทุกกลุ่มมีสิทธิที่จะเข้าถึงสื่อมวลชนและใช้สื่อเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง
2. องค์การสื่อมวลชน และเนื้อหาสื่อจะต้องไม่ถูกควบคุมจากการเมือง และการบริหารราชการแบบรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง
3. สื่อควรจะรับใช้ประชาชน มิใช่รับใช้ต่อสื่อมวลชน ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อมวลชน ตลอดจนผู้อุปถัมภ์ของสื่อมวลชน
4. กลุ่มต่างๆ องค์การและชุมชน ควรเป็นเจ้าของสื่อได้เอง
5. สื่อมวลชนขนาดเล็กซึ่งเอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กับผู้รับสารและเปิดโอกาสให้ผู้รับสารมีส่วนร่วมกับสื่อมวลชนได้ จะก่อให้เกิดประโยชน์มากกว่าสื่อมวลชนขนาดใหญ่ซึ่งเน้นการสื่อสารแบบทางเดียวและดำเนินการโดยนักสื่อสารมวลชนมืออาชีพ

6. การสื่อสารมีความสำคัญต่อการพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองจึงไม่ควรปล่อยให้ อยู่ในมือของนักสื่อสารมวลชนเท่านั้น

เสถียร เที่ยงประทับ(2540) แสดงความคิดเห็นว่า ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนี้ไม่ได้เป็นแนวคิดที่มีลักษณะเป็น "หนึ่งเดียว" แต่ประกอบด้วยข้อเรียกร้องหลายประการว่าสื่อมวลชน "ควรทำอะไรหรือควรมีลักษณะอย่างไรบ้าง" จึงจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ซึ่งเทคโนโลยีการสื่อสาร อาจช่วยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในสื่ออย่างเป็นประชาธิปไตยได้ง่ายขึ้น เช่น การสื่อสารผ่าน คอมพิวเตอร์หรือดาวเทียม โดยเชื่อว่าในอนาคต ผู้ใช้สื่อหรือผู้รับสารจะสามารถควบคุมระบบการสื่อสาร ให้ตอบสนองความต้องการของตนได้มากขึ้น

ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนี้ ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาถึงบทบาทของ บล็อกในฐานะสื่อแบบมีส่วนร่วม ที่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารสามารถเลือกเปิดรับและเข้ามามีส่วนร่วมโดย เป็นผู้กำหนดเนื้อหาของสื่อได้เองอย่างเป็นประชาธิปไตย

9 .งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รายงานการวิจัยจาก The Pew Internet and American Life Project (2006) เกี่ยวกับ พฤติกรรมการใช้บล็อกของชาวอเมริกันในปี 2006 ระบุว่า ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตร้อยละ 39 (57 ล้านคน) มี พฤติกรรมในการอ่านบล็อก ในขณะที่วัตถุประสงค์ในการใช้บล็อกของบล็อกเกอร์จำนวนร้อยละ 76 คือ เขียนบล็อกเกี่ยวกับประสบการณ์ส่วนตัวและแบ่งปันประสบการณ์นั้นร่วมกับผู้อื่น ในขณะที่ร้อยละ 64 ให้เหตุผลว่าพวกเขาเขียนบล็อกเพื่อแบ่งปันความรู้และทักษะร่วมกับผู้อื่น สำหรับหัวข้อที่เขียนนั้น พบว่า ส่วนใหญ่เขียนเกี่ยวกับชีวิตและประสบการณ์ส่วนตัว ร้อยละ 37 เกี่ยวกับการเมือง ร้อยละ 7 บันเทิง ร้อย ละ 6 กีฬา ร้อยละ 5 ข่าวและเหตุการณ์ ร้อยละ 5 ธุรกิจ ร้อยละ 4 และเทคโนโลยีร้อยละ 2 นอกจากนี้ ร้อยละ 87 ของบล็อกเกอร์นั้น อนุญาตให้ผู้อื่นสามารถแสดงความคิดเห็นในบล็อกของตนเองได้

รายงานการวิจัยจาก The Pew Internet and American Life Project (2004) เกี่ยวกับการผลิต เนื้อหาออนไลน์ของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตชาวอเมริกัน (53 ล้านคน) พบว่าร้อยละ 44 ใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการ สร้างเนื้อหาของตนเองและติดต่อกับผู้อื่น ผ่านการสร้างหรือเผยแพร่ขึ้นเว็บไซต์ สร้างบล็อกและ แลกเปลี่ยนไฟล์ต่างๆ (share file) ในขณะที่ร้อยละ 21 เผยแพร่รูปขึ้นเว็บไซต์ ร้อยละ 17 เผยแพร่งาน เขียน ร้อยละ 13 มีเว็บไซต์เป็นของตนเอง และร้อยละ 10 แสดงความคิดเห็นในกลุ่มชาวออนไลน์ และ เผยแพร่ไฟล์ข่าวต่างๆเช่น วิดีโอเสียงและภาพถ่าย

Singer, Jan B. (2005) ศึกษาบรรทัดฐานและธรรมเนียมของวารสารศาสตร์ดั้งเดิมที่ปรากฏในบล็อกของผู้สื่อข่าว j-blog (journalist's weblog) โดยทำการวิเคราะห์เนื้อหา j-blog ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง จำนวน 20 บล็อกใน 3 ประเด็นคือ การแสดงความคิดเห็น การเปิดให้ผู้ไม่มีส่วนร่วมในการสร้างเนื้อหา และการใช้ลิงก์เพื่อเชื่อมโยงไปยังแหล่งสารอื่นๆ ผลการวิจัยพบว่า แม้ว่าบล็อกจะเป็นสื่อที่เปิดให้มีการแสดงความคิดเห็นและมีรูปแบบของการมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ในระดับสูง แต่ผู้สื่อข่าวส่วนใหญ่ก็ยังทำหน้าที่เป็นผู้เฝ้าประตูข่าวสาร นอกจากนี้บล็อกเกอร์ส่วนใหญ่มีการใช้ลิงก์เพื่อเชื่อมโยง แต่ก็เป็นการใช้เชื่อมโยงไปยังเว็บไซต์ของสื่อกระแสหลักเท่านั้น

Reese, S.D. (2007) ศึกษาความสัมพันธ์ของบล็อกทางการเมืองและข่าวในฐานะสื่อพลเมือง (citizen media) ยอดนิยม 6 บล็อกกับบล็อกอื่นๆ และสื่อแบบมืออาชีพ (professional media) หรือสื่อของวารสารศาสตร์แบบดั้งเดิม ในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอื่นๆ โดยศึกษาจากลักษณะเนื้อหา ลิงก์ที่เชื่อมโยงไปยังเว็บไซต์หรือบล็อกอื่น รูปแบบของการอ้างอิงไปยังเว็บไซต์อื่นๆ และ ฝ่ายทางการเมืองที่เข้าร่วม ผลการวิจัยพบว่าบล็อกและวารสารศาสตร์แบบดั้งเดิมนั้นมีความสัมพันธ์กันโดยสมบูรณ์ โดย Blogosphere นั้นยังคงพึ่งพาการรายงานข่าวจากสื่อแบบมืออาชีพอยู่และครึ่งหนึ่งของลิงก์ของเว็บไซต์ทางการเมืองที่เชื่อมโยงไปนั้นได้เชื่อมโยงไปยังเว็บไซต์ทางการเมืองที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด

Deuze, M. , Bruns, A. และ Neuberger, C.(2007) ทำการศึกษาความเตรียมพร้อมของวงการวารสารศาสตร์สำหรับการเกิดขึ้นของยุคของข่าวแบบมีส่วนร่วม (Age of Participatory News) จากประเทศกรณีศึกษา ที่มีการเกิดขึ้นของวารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วม 4 ประเทศคือ เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกา ผลการศึกษาพบว่า วารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วมทั้งที่เป็นองค์กรแบบแสวงหากำไรและไม่แสวงหากำไรในประเทศกรณีศึกษานั้นยังอยู่ในช่วงระหว่างการทดลอง โดยองค์กรข่าวนั้นไม่ได้ทำให้สถานะของพลเมืองสูงหรือต่ำกว่าผู้สื่อข่าวอาชีพเนื่องจากพวกเขาเชื่อว่า การทำลายเส้นแบ่งระหว่างผู้ผลิตและผู้ใช้นี้จะทำให้สังคมได้ข้อมูลข่าวสารที่ดีขึ้น โดยสิ่งที่สำคัญสำหรับเว็บไซต์วารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วมเหล่านั้นคือเสนอทางเลือกที่ชัดเจนเพื่อให้แยกออกมาจากผู้สื่อข่าวแหล่งสารและสาธารณชนแบบดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของพลเมืองในการผลิตข่าวสารนั้นยังคงจำกัดอยู่ที่ 'ข่าวเบา' (soft news) มากกว่า 'ข่าวหนัก' (hard news) โดยเฉพาะอย่างยิ่งข่าวการเมือง ในขณะที่เดียวกัน พลเมืองก็มีหน้าที่ในการตรวจสอบอคติของสื่อกระแสหลักที่นำเสนอในข่าวอีกด้วย

Patrick Baltatzis (2006) ระบุว่า บล็อกเป็นนวัตกรรมต่อวงการวารสารศาสตร์ ที่ใช้เพื่อการติดต่อสื่อสารกับผู้อ่านใหม่ๆ และรักษารฐานผู้รับสารเดิมไว้ได้ เนื่องจากบล็อกเป็นสิ่งที่สนับสนุนสังคมประชาธิปไตย เพราะมีคุณลักษณะของสื่อแบบประชาธิปไตยที่ผู้ใช้มีความเท่าเทียมกันในการสื่อสาร

โดยผู้อ่านสามารถแสดงความคิดเห็นหรือกำหนดวาระข่าวสารในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพวกเขาเองได้ ในขณะที่ตัวบล็อกยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวิเคราะห์แนวโน้มสถานการณ์ต่างๆหรือประเด็นเด่นในสังคม นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้สนับสนุนการใช้บล็อกและเสนอแนะว่า องค์กรนิเทศสารและหนังสือพิมพ์ควรพิจารณาถึงการใช้บล็อกเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของตนเอง เนื่องจากผู้อ่านรุ่นใหม่จะใช้บล็อกเป็นช่องทางในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเหล่านั้น และสร้างให้เกิดชุมชนที่มีความสนใจร่วมกันอีกด้วย ในขณะที่นักหนังสือพิมพ์ก็ควรมีบล็อกเป็นของตนเองเพื่อแสดงความคิดเห็นส่วนตัวต่อประเด็นต่างๆที่ไม่อาจเผยแพร่ได้ในสื่อกระแสหลัก และผู้จัดการองค์กรสื่อก็ควรส่งเสริมการใช้บล็อกให้แก่พนักงานในองค์กรเพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นได้แสดงความคิดเห็นและความสามารถของตนเองได้อย่างเต็มที่

กิตติพงศ์ ไทยเจริญ (2541) ศึกษาการกำหนดนโยบายขององค์กรและลักษณะการรายงานข่าวผ่านอินเทอร์เน็ตของสื่อมวลชนไทย ผลการวิจัยพบว่า องค์กรสื่อมวลชนไทยนั้นได้ให้ความสำคัญและการใช้ประโยชน์จากอินเทอร์เน็ตในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารมากขึ้นโดยไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อเสริมภาพลักษณ์องค์กรดังที่แล้วมา โดยการรายงานข่าวผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตยังมีฐานะเป็นช่องทางเสริมของสื่อหลักขององค์กร ในขณะที่แนวโน้มของนักข่าวจะมีลักษณะเป็น Multimedia Journalist ที่มีทักษะความรู้เรื่องเทคโนโลยีและอุปกรณ์สื่อสารหลากหลายขึ้น ซึ่งความสามารถของคอมพิวเตอร์นั้นจะทำให้ข้อมูลเพียงชิ้นเดียวสามารถปรับเปลี่ยนเพื่อนำเสนอในช่องทางที่หลากหลายได้

กรอบแนวคิดงานวิจัย(Conceptual Framework)

